

OVER DE
T W E N T H S C H E
VOCALEN EN KLANKWIJZIGINGEN,

DOOR

J. H. B E H R N S,

Lector aan 's Rijks Athenaeum te Franeker.

OVER DE

T W E N T H S C H E

VOCALEN EN KLANKWIJZIGINGEN.

Sedert onze landgenoot Lambertus ten Kate de noodzakelijkheid betoogde, om bij de beoefening der moedertaal ook de verwante spraken te onderzoeken, en hij-zelf de eerste ijsbreker eener kritisch-vergelijkende taalstudie werd, heeft men op zijn spoor de onderzoekingen naar den aard des Duitschen taalstams, in zijne afzonderlijke takken, nog meer wetenschappelijk voortgezet. Aan den eenen kant verruimde men van tijd tot tijd het veld des onderzoeks, door onder de Germaansche talen ook eenige Indische te begrijpen, die met haar van denzelfden stam bleken te zijn, en nog, in eene meerdere of mindere mate, sporen van oorspronkelijken vorm droegen. Belangrijk waren hiervan de resultaten, vooral nadat men vorderingen in het *Sanscrit* en *Zend* gemaakt had. Vele moeilijkheden, die door eene vergelijkende beoefening der Europeisch-Duitsche talen niet konden opgelost worden en tot de uiteenloopendste stellingen der geleerden aanleiding ga-

ven, heeft men daardoor verklaard, vooral wat de afleiding en bepaling van den vorm en de beteekenis der woorden betreft. Nog rijker waren de uitkomsten, toen men in de laatste jaren de verwantschap der Indo-Germaansche talen met andere Aziatische, zelfs met de Celtische, Cimbrische, Slavische, Lettische enz. onderzocht en tot eene algemeene *Japetische* taal opklom. Eerst toen was men aanvankelijk in staat gesteld, om veel schijnbaar tegenstrijdigs in overeenstemming te brengen en veel van datgene, hetwelk men vroeger slechts beredeneerd had, met voldoende bewijzen te staven. Op deze wijze heeft men aan den opbouw der algemeene Duitsche sprake de tot haar behoorende, maar wijd en zijd in zoo vele verschillende talen verstrooid liggende, bouwstoffen trachten dienstbaar te maken. Naar mate men in dezen opbouw vorderde, konde ook elke bijzondere Duitsche taal met des te beter gevolg beoefend worden. Bewijzen hiervan hebben onder anderen Rask, voor de Scandinavisch-Duitsche, Grimm, voor de Hoogduitsche talen geleverd.

Aan den anderen kant stelde men van tijd tot tijd pogingen in het werk, om den aard van elke bijzondere Germaansche spraak, ook bij hare tongvallen, na te vorschen, en juist in deze al datgene te zoeken, wat men in geene overblijfsels van *Oud-Duitsche* talen, en nog minder in de theorien van vroegere en latere geleerden, konde vinden. Men begreep, dat men het karakter eener taal voornamelijk en in de eerste plaats in haar zelve, zoo als zij vroeger leefde en thans nog bestaat, in *alle* hare vormen en wij-

zingen moest nagaan. De ondervinding leerde het , dat bij de gedurige veranderingen , waaraan eene levende volkstaal onderhevig is , de trekken van het oorspronkelijk karakter slechts ten deele , hier en daar verstrooid , en nog het meest in die gewesten bewaard gebleven zijn , waar de invloed van vreemden of eigene ontwikkeling het minst veranderingen in de wijze van leven , denken en spreken der bewoners veroorzaakt hadden. In deze gewesten voornamelijk boden de volkstongvallen de rijkste en vruchtbaarste stof van onderzoek aan. Door eene kritische vergelijking van de bijzonderheden dier dialecten , onderling en in verband met de schriftelijke gedenkstukken uit verschillende eeuwen , trachtte men tot uitkomsten te geraken , die met de eerstgenoemde resultaten der algemeene Duitsche of Japetische taalvergelijking overeenstemden , één geheel uitmaakten , en tot wederkeerige toetsing , opheldering en bevestiging verstrekten. Geen dialect , wanneer het slechts van echt Duitschen oorsprong was , werd daartoe te gering geacht , of , gelijk vroeger , als een *patois* over het hoofd gezien. — Zoo heeft men in de Duitsche taalstudie , gelijk dit in elke wetenschappelijke oefening behoort , het bijzondere met het algemeene , het geringe , schijnbaar toevallige of gebrekkige met het verhevene en algemeen erkende , het bespiegelende met het proefondervindelijke zoeken te vereenigen. En , terwijl mannen als een Bopp , v. Hammer , Pott , Hamaker , v. Humboldt , hunne nasporingen in het groot en algemeen , tot in het hart van Azië uitstrekten , wa-

ren-anderen, een Graff, Kinderling, Richey, Schmeller, Schutz, Strodtman, Wassenberg, Hoefft bezig, om, ~~elk in het bijzonder~~, de verschillende tongval-
len van het Europeisch-Duitsch vooral in twee zijner
hoofdafdeelingen, het Hoog- en Nederduitsch, te
onderzoeken.

Uit dit oogpunt beschouwd, zal dan elke opzet-
telijke navoraching van den een' of anderen tong-
val, welke verder met een wetenschappelijk doel
wordt ondernomen, niet vruchteloos voor de alge-
meene taalstudie zijn en haar bijzonder nut hebben voor
de spraak, tot welke die tongval behoort. Dit althans
is het gevoelen der kundigste mannen van onzen tijd,
die de taalbeoefening niet meer willen bestaan heb-
ben in de nasporing van één enkel bevoorregt dia-
lect, tot schrijftaal verheven, en in de kunstmatige
ontwikkeling van grammaticale regels, daarvoor pas-
sende; maar veeleer in het historisch onderzoek van
de geheele volkstaal, zoo als zij zich in de schrif-
telijke overblijfsels van alle tijden en in den mond
van het gansche levende geslacht vertoont: en van
dit gevoelen ben ook ik uitgegaan, bij het onderzoek
van den *Twentschen* tongval, waarmede ik mij se-
dert eenige jaren, in uren van verpoozing, heb be-
zig gehouden. De uitkomsten, welke ik daarbij aan-
vankelijk verkregen heb, beloonen mij-zelfen dub-
bel voor de bestede moeite en zijn misschien ook
voor anderen niet van alle waarde ontleet, wes-
halve ik het waag, daarvan eene eerste, hoewel
kleine proef, langs dezen weg, publiek te maken.

Ofschoon eenigen het welligt nutteloos achten,

aan eene dergelijke bezigheid den tijd te besteden, of het zelfs belagchelyk vinden, een dialect, als dat van *Twenthe*, eener opzettelijke nasporing waardig te keuren, zullen zeker anderen, die op de tegenwoordige hoogte van Duitsche philologie staan, daarover gunstiger denken. Van dezen behoef ik toch niet te vreezen, dat zij mijn onderzoek, om des onderwerps wille, te gering achten; maar wel, en zoo veel te meer, dat zij daarvan, wat de uitvoering betreft, te veel verlangen zullen. Hierom meende ik mijne beschouwing, voor het tegenwoordige doel, slechts te bepalen bij de

TWENTHSCHES VOCALEN EN KLANKWIJZIGINGEN.

Voorafgaande aanmerking. De letters, waarvan ik mij hier bedienen zal, zijn: *a, e, i, o, ü, aa, ee, ii, oo, üü*, die even als in het Hollandsch klinken; verder *ä, ö, u*, die den klank der overeenkomstige Hoogduitsche letters hebben in de woorden: *Stämme, fönnen, um*; *ää* als *ae* in *paerd*, *öö* als de *eu* in het Fransche woord *neuf*, *uu* als de Hollandsche *oe*, *oe* als de Hollandsche *eu*, *ee* als de *e* in *wereld* gewoonlijk klinkt; *ao* en *oa* als de *o* in het Fransche *notre* of de zoogenaamde *broad German a* in het Engelsch, de *aa* in het Deensch, of de *ä* in het Zweedsch. De *ij*, in onderscheiding der *ii*, met eenen eigenaardigen klank, die even zeer van de Hollandsche *ij* als van de *ii* verschilt, en welken ik later zal trachten te beschrijven. — De *a, e, i, o, u* en hare verdubbelingen zal ik *grondklanken* en de *ä, ö, ü, ae, ao, oa, oe*, alsmede *ää, öö, üü*, *gewijzigde* of *afge-*

leide klanken (Umlaute) noemen. Andere diphtongen worden in *Twenthe* zoo als in Holland uitgesproken.

§ 1. De korte *a* komt doorgaans met de Hollandsche overeen. In enkele gevallen staat zij voor *e*, b. v. *wal*, *wel* (oud nederl. *wale*), *stark*, *sterk*, *langte*, *lengte* enz. Het is bekend, hoe buitendien *a* en *e* verwisselletters zijn: *stad*, *stede* enz. Eenige voorbeelden zijn er van het dubbele gebruik der *a* en *o*, van welke de eerste meestal op het land, de andere onder den burgerstand gehoord wordt: *salt* (of *saalt*), *solt* (of *soult*), *kapper*, *kopper* (*koper*), *margen* (*maargen*), *morgen*, *bargen* (*baargen*), *borgen*, *katten*, *kotten* (synom. van *kamp*), *batter*, *botter* (*boter*), *varke* (*vaarke*), *varke* (*vork*). In bijna elken Duitschen tongval vindt men hetzelfde; men herinnere zich slechts onze oude woordvormen: *ik zang* en *zong*, *dwang* en *dwong*, *vand* en *vond*, *bracht* en *brocht*.

Ook is *a* altijd kort in de imperfecta *nam-en*, *kwam-en*, *gav-en*, *stak-en* (uit te spreken als *nammen*, *kwammen*, *gavven*, *stakken*) en andere, waar men in het Hollandsch, nevens de korte *a*, de lange *ā* hoort: *ik zat*, wij *zaten*. In *Twenthe* derhalve, even als nog in vele onzer provincien, vooral in *Friesland*, is men in dit opzigt der ware, oorspronkelijke uitspraak getrouw gebleven.

Voorts gebruikt men de korte *a* nog in de eindsylbe *sam*, *som*: *spraaksam*, en in woorden: *ligcham*, *plas*, *plaats* (o. H. *flazzi*).

§ 2. De lange *a* (*aa* of *ā*) wordt in eenige woor-

den zuiver, dat is., zoo als in het Hollandsch, gehoord, doch in andere heeft zij den klank van *ao* of *ae*, weshalve ik mij hier ook van deze teekens zal bedienen. Het is voor elken vreemdeling hoogst moeilijk, bijna ondoenlijk, enkel door het gebruik te leeren, in welke woorden de Twentenaars deze 3 klanken, *aa*, *ao*, *ae* onderscheidenlijk gebruiken. Doch, van waar dit verschil? Is het louter toevallig, alleen een bewijs, dat men in Twenthe nog enkele woorden met *aa* goed uitspreekt en slechts in andere de verbasterde uitspraak heeft overgenomen, die elders, vooral in de provincie Groningen, heerscht? — Door eene naauwkeurige vergelijking der Twentische woorden, in welke deze klanken gehoord worden, met de overeenkomstige woorden uit de overige, vooral oudste tongvallen van het Duitsch, blijkt: dat de *aa* beantwoordt aan den oorspronkelijk *korten* vocaalklank, dat *ao* overeenkomt met de oorspronkelijk lange *aa* in de Nederduitsche en met *ao* (*ā* of *aa*) in de Scandinavische talen, en dat *ae*, even als in het Oud-Nederl. de *aa* vervangt voor eene *r*, vooral *rd*, en in den drieklank *aei* voor *aa*.

§ 3. *Aa* komt voor in woorden, die oorspronkelijk den korten vocaalklank hebben; dit blijkt

1. Uit eene vergelijking met het Gothisch, b. v.

Tw.	Goth.	Tw.	Goth.
<i>daal-e</i>	- <i>dalath</i>	<i>haanen</i>	- <i>hana</i>
<i>daag-e</i>	- <i>dags</i>	<i>schaapen</i>	- <i>skapen</i>
<i>waaken</i>	- <i>vakan</i>	<i>vaaren</i>	- <i>farjan</i>
<i>maalen</i>	- <i>malan</i>	<i>aarm</i>	- <i>arms</i>
<i>maagd</i>	- <i>maguths</i>	<i>waater</i>	- <i>vato</i>

Tw.	Goth.	Tw.	Goth.
<i>vaarmen</i>	- <i>varmjān</i>	<i>twālf</i>	- <i>tvalif</i>
<i>haat</i>	- <i>hatis</i>	<i>raam</i>	- <i>hram</i>
<i>lant(worden)</i>	- <i>latjan</i>	<i>staameler</i>	- <i>stammis</i>
<i>maade</i>	- <i>matha</i>	<i>graaven</i>	- <i>graban</i>
<i>schaaden</i>	- <i>skathjan</i>	<i>schade</i>	- <i>skadus</i>
<i>waaren</i>	- <i>varjan</i>	(<i>umbra</i>).	
<i>naam</i>	- <i>name</i>	<i>enz.</i>	

Schijnbare uitzonderingen maken 1. de eensylbige woorden op *r*, b. v. *hvar*, *thar*, die niet *waar* en *daar*, maar *waor* en *daor* hebben; doch ik zal later toonen, hoe niet alleen in Twentse, maar ook elders, de *r* de eigenschap bezit, om de voorgaande vocaal te rekken; 2. de tweesylbige woorden op *aan* en *gan*, b. v. *standan*, *gangan* en dergelijke, die in plaats van *staan*, *gaan* - *staon*, *gaon* hebben; doch hier herinnere men zich, hoe bij contractie altijd de korte in een' langen klank overgaat; hetzelfde geldt 3. ook van de andere tweesylbige woorden, die in het Gothisch den korten en in het Twentse, door contractie, den langen *aa* klank, d. i. *ao*, hebben: *ara* - *aor* of *aornd*, *ahma* - *aom* (adem), *akva* - *ao* (waterbeek), *skalja* - *schaole*.

Eene wezenlijke uitzondering maakt *ja* - *jao*.

2. Ook in het Angelsaksisch is de korte *a* gelijk aan de Twentse *aa*, b. v.

Tw.	Angels.	Tw.	Ang.
<i>vaaren</i>	- <i>faran</i>	<i>naam</i>	- <i>nama</i>
<i>draak</i>	- <i>draca</i>	<i>zaake</i>	- <i>saca</i>
<i>maakte</i>	- <i>macode</i>	<i>haugel</i>	- <i>hagol</i>
<i>maage</i>	- <i>maga</i>	<i>zaadel</i>	- <i>sadel</i>

Tw.	Angels.	Tw.	Angels.
<i>staapel</i>	- <i>stapol</i>	<i>laaden</i>	- <i>hladan</i>
<i>baaden</i>	- <i>bathian</i>	<i>schaaven</i>	- <i>scafan.</i>

Als uitzonderingen zoude men hier eenige woorden met *ea* kunnen bijbrengen. Doch elk, die met het Angelsaksisch bekend is, weet dat de *ea*, even als de *ä*, eene klankverwisseling der *a* is en bij herleidingen tot dezen korten klank teruggebracht worden moet.

3. Van de nog levende echt-Duitsche talen heeft zeker het Land-friesch de meeste oorspronkelijkheid behouden. Ik meende dus met deze taal ook de woorden met *aa* te moeten vergelijken en heb dezelfde uitkomst verkregen, als bij het onderzoek der Gothische en Angelsaksische talen, t. w. dat *aa* meest altijd met den korten vocaalklank, veelal *e*, overeenkomt. Het zoude echter te veel plaats beslaan, alle woorden, waarin dit blijkt, hier op te teekenen; daarom wil ik slechts de uitzonderingen, in haar geheel, opgeven:

Tw.	Friesch.	Tw.	Friesch.
<i>gaar</i>	- <i>gear</i>	<i>taal</i>	- <i>teal</i>
<i>kaal</i>	- <i>keal</i>	<i>vaal</i>	- <i>veal</i>
<i>schaats</i>	- <i>skeats</i>	<i>aart</i>	- <i>ierd</i>
<i>schade</i>	- <i>schea</i>	<i>maade</i>	- <i>maits(ma?)</i>
<i>schaken</i>	- <i>skaekjen</i>	<i>maager</i>	- <i>meager</i>
<i>spuak</i>	- <i>speak</i>	<i>paar</i>	- <i>pear</i>

Zoo de *ea*, die in bijna alle deze woorden voorkomt, met de Angelsaksische *ea* overeenkwame en dus ook tot eenen oorspronkelijken *a*-klank te brengen ware, zouden deze uitzonderingen tot de-

zelfde soort als de Angelsaksische behooren, doch de tegenwoordige Friesche *ea* heeft in de oude taal *ee* en beantwoordt aan de Nederduitsehe lange *aa* of *oo*.

§ 4. Eindelijk bekleedt *aa* de plaats der korte Nederd. *a* of *o* voor *rm*, *rk*, *rp*, *rn*, *rg*, *rf*, b. v. *waarm*, *warm*, *allaarm*, *allarm*, *maarkt*, *markt*, *haarken*, *harken*, *haarpe*, *harpe*, *kaarnen*, *karnen*, *baargen* (*boargen*), *borgen*, *maargen* (*moargen*), *morgen*, *zaarge* (*zoarge*), *zorge*, *kaarf* (*koarf*), *korf* enz.

Het is bekend, dat in het Oud-Nederlandsch insgelijks de vocaal voor de *rm*, *rp*, *rg* enz. *lang* uitgesproken werd, b. v. *waerm*, *aerg*, *swaerm*, *ontfuermde* enz. De reden is ook hier weder in de contractie van twee tot ééne sylbe te zoeken: *wa-rem*, *areg*, *swarem*, *ontfaremde*. — Opmerkelijk is voor het overige de invloed, welken de letter *r* op de bijstaande vocalen uitoefent: zij verlengt of rekt, namelijk, den vóórgaanden klank, zoodra zij helder uitgesproken wordt, en verkort denzelfven, zoodra zij, in eenen volgenden consonant vervloeiende, onderdrukt wordt. Het eerste blijkt genoegzaam uit de bijgebragte voorbeelden en het tweede voornamelijk in de Friesche woorden: *berd* of *bird* (*baard*), *herd* of *hird* (*haard*), *stirt* (*staart*), *bern* (*kind*) enz., in welke woorden, evenmin als in de Twentsehe, die den korten klank voor de *r* hebben, deze *r* *niet* wordt uitgesproken. De reden van deze bijzonderheid, alsmede van het verplaatsen der

r, voor of achter de vocaal, denk ik bij de consonanten nader te onderzoeken (1).

§ 5. *Ao* bekleedt de plaats der oorspronkelijk lange Nederlandsche *aa* en wordt in meest alle Nederduitsche tongvallen en in de Scandinavische talen gehoord; voorts beantwoordt zij aan den *langen* vocaalklank in de andere Duitsche spraken.

1. *Ao* komt overeen met de Oud-IJslandsche *ā* (*â*), waarvan echter, ook volgens Grimm en Rask, de uitspraak naar den *o*-klank moet gezweemd hebben, blijkens de verschillende spelling van vele woorden, als: *vâ*, *vâgr*, *vâs* enz. en *vo*, *vogr*, *vos*, *vod*.

Tw.	Oud-IJsl.	Tw.	Oud-IJsl.
<i>genaode</i>	- <i>nâd</i>	<i>maone</i>	- <i>mâni</i>
<i>raad</i>	- <i>râd</i>	<i>gevaor</i>	- <i>fâr</i>
<i>zaod</i>	- <i>sâd</i>	<i>haor</i>	- <i>hâr</i>
<i>draod</i>	- <i>thrâdr</i>	<i>klaor</i>	- <i>klâr</i>
<i>maog</i>	- <i>mâgr</i>	<i>blaosen</i>	- <i>blâsa</i>
<i>aol</i>	- <i>âll</i>	<i>laoten</i>	- <i>lâta</i>

(1) Uit het opgegevene blijkt, dat in den Twenthschen tongval, even als in den Hollandschen, de oorspronkelijk korte *a*-klank in eenen langen (*aa*) verlopen is. De meeste, ja alle Duitsche talen dragen daarvan sporen. De oorzaken hangen blijkbaar van bepaalde omstandigheden af, en zijn meerendeels te zoeken in de verkorting of ineentrekking van veelsylbige woorden, en den invloed, welken de onderscheidene consonanten op de bijstaande vocalen uitoefenen. Het onderzoek van dit laatste behoort niet hier, maar tot de algemeene of bijzondere taalkunde. Genoeg zij het op te merken, dat alle woorden, welke in Twenthe den *a*-, of *aa*-klank hebben, ten minste dan in het Nederlandsch met ééne *a* moeten geschreven worden, wanneer deze de sluitletter eener sylbe is, dus: *zaten*, *halen* enz. Uitzonderingen het woord *jao* en misschien meer of minder in de 3de paragr. opgegevene uitzonderingen.

Tw.	Oud-IJsl.	Tw.	Oud-IJsl.
<i>gaove</i>	- <i>gâfa</i>	<i>stuol</i>	- <i>stâl</i>
<i>maol</i>	- <i>mâl</i>	<i>nao</i>	- <i>nâ</i>
<i>maote</i>	- <i>mâti</i>	<i>maon</i>	- <i>emâ</i>
<i>ao</i>	- <i>â</i>	<i>jao</i>	- <i>jâ</i>
<i>traone</i>	- <i>târ</i>	<i>brao</i>	- <i>brâ</i> (cilium)

In eenige woorden is de IJsl. *aa* of *â* gelijk aan de Twenthsche *oo*, b. v. *strâ*, *stroo*, *sâ*, *zoo*, *tâ*, *dov*, *kâl*, *kool* enz. — De *oo* echter in deze soort van woorden trekt soms naar den *oa*-klank, vooral ten platten lande in het noordelijk gedeelte van Twenthe.

2. *Ao* is gelijk aan de Angelsaksische *ae*.

Tw.	Angels.	Tw.	Angels.
<i>spraoke</i>	- <i>spraece</i>	<i>slaopen</i>	- <i>slaepen</i>
<i>wraoke</i>	- <i>vraece</i>	<i>waopen</i>	- <i>vaepn</i>
<i>daod</i>	- <i>daed</i>	<i>haor</i>	- <i>haer</i>
<i>raod</i>	- <i>raed</i>	<i>zwaor</i>	- <i>swaere</i>
<i>zaod</i>	- <i>saed</i>	<i>laoten</i>	- <i>laeten</i>
<i>draod</i>	- <i>thraed</i>	<i>straote</i>	- <i>straet</i>
<i>maog</i> (?)	- <i>maeg</i>	<i>jaor</i>	- <i>jaer</i>
<i>maol</i>	- <i>mael</i>	<i>waor</i>	- <i>vaer</i> .
<i>straol</i>	- <i>strael</i>		

3. *Ao* komt voor de Oud-Duitsche *aa* of *â*.

Tw.	O-Duitsch.	Tw.	O-Duitsch.
<i>genaode</i>	- <i>ginâda</i>	<i>waoge</i>	- <i>wâga</i>
<i>schaop</i>	- <i>scâf</i>	<i>laoge</i>	- <i>lâga</i>
<i>waopen</i>	- <i>wâfan</i>	<i>maog</i> (?)	- <i>mâga</i>
<i>slaopen</i>	- <i>slâfan</i>	<i>waogen</i>	- <i>wâgan</i>
<i>vraoge</i>	- <i>frâga</i>	<i>nao</i>	- <i>nâh</i>

Tw.	O-Duitsch.	Tw.	O-Duitsch.
<i>tao</i>	- <i>zâhi</i>	<i>jaor</i>	- <i>jâr</i>
<i>maol</i>	- <i>mâhal</i>	<i>waor</i>	- <i>wâr</i>
<i>staol</i>	- <i>stâhal</i>	<i>daor</i>	- <i>thâra</i>
<i>plaogen</i>	- <i>plâhen</i>	<i>staon</i>	- <i>stân</i>
<i>smaoden</i>	- <i>smâhen</i>	<i>graof</i>	- <i>grâvo</i>
<i>braoke</i> (a-	- <i>brâha</i>	<i>straote</i>	- <i>strâza</i>
ger quiescens)		<i>klaowe</i>	- <i>chlâwa</i>
<i>spraoke</i>	- <i>sprâhha</i>	(klaauw)	
<i>aol</i>	- <i>âl</i>	<i>jao</i>	- <i>jâ</i>
<i>kwaole</i>	- <i>quâla</i> (?)	<i>zwaor</i>	- <i>suâri</i>
<i>straole</i>	- <i>strâla</i>	(en even zoo alle sub-	
<i>zaolig</i>	- <i>sâlih</i>	stantiven op <i>ari</i> , <i>aor</i>	
<i>maolen</i>	- <i>mâlan</i>	en alle adjectiven op	
<i>juomer</i>	- <i>jâmar</i>	<i>bari</i> , <i>baor</i>)	
<i>braom</i>	- <i>brâmo</i>	<i>blaazen</i>	- <i>blâsan</i>
<i>zabd</i>	- <i>sâmo</i>	<i>daed</i>	- <i>tât</i>
<i>raomen</i>	- <i>râmen</i>	<i>graot</i>	- <i>grât</i>
<i>betaomelik</i>	- <i>gizâmi</i>	<i>raod</i>	- <i>rât</i>
<i>bekwaom</i>	- <i>biquâmi</i>	<i>gewaod</i>	- <i>wât</i>
<i>guon</i>	- <i>gân</i>	<i>draod</i>	- <i>drât</i>
<i>spaon</i>	- <i>spân</i>	<i>aodem</i>	- <i>âtum</i>
<i>edaon</i>	- <i>gitân</i>	<i>braoden</i>	- <i>brâtan</i>
<i>maone</i>	- <i>mâno</i>	<i>laoten</i>	- <i>lâzan</i>
<i>maond</i>	- <i>mânos</i>	<i>brao</i>	- <i>brâwa</i>
<i>haor</i>	- <i>hâr</i>	(braauw)	

De overeenkomst der *ao* met de O-HD. *â* is zoo groot, dat slechts de uitgang *sâni* niet met *saom*, maar met *som* gelijk staat. Doch dit *som*, als eind-sylbe, op welke nimmer de accent kan vallen, is denkelijk vroeger *saoms* geweest en heeft door af-

kapping der *e* den langen klank verloren.

In eenige woorden komt de O-HD. *á* overeen met den Twenthschen *ae*-klank, gelijk later § 6 (2) blijken zal.

4. *Ao*, de Goth. *é* en O. Friesche *é*.

Tw.	Goth.	O. Friesch.
<i>maol</i>	- <i>mél</i>	
<i>maone</i>	- <i>mèna</i>	
<i>slaopen</i>	- <i>slèpan</i>	- <i>slèpa</i>
<i>waopen</i>	- <i>vèpn</i>	- <i>vèpen</i>
<i>jaor</i>	- <i>jèr</i>	- <i>jèr</i>
<i>maore</i>	- <i>mèrja</i>	- <i>wèr</i>
<i>laoten</i>	- <i>lètan</i>	- <i>lèta</i> .
<i>naodel</i>	- <i>nèthla</i>	

5. Ook met het tegenwoordige Land-Friesch heb ik de woorden met de *ao* vergeleken en bevonden, dat deze klank altijd aan eene lange vocaal of diphtong beantwoordt, met uitzondering alleen van deze woorden:

Tw.	Friesch.	Tw.	Friesch.
<i>baord</i>	- <i>bird</i>	<i>naolde</i>	- <i>nille of nulle</i>
<i>gaorn</i>	- <i>jern</i>	<i>spraoke</i>	- <i>sprek</i>
<i>kaore</i>	- <i>kar</i>	<i>taofel</i>	- <i>tafel</i>
<i>laoten</i>	- <i>litte</i>		

§ 6. 1. *Ae*, de Nederl. *aa* of *a* in de volgende woorden:

<i>aerde</i>	<i>kraeien</i>	<i>gaerne</i>	<i>kraeie</i>
<i>aers</i>	<i>laersen</i>	<i>haerd</i>	<i>kraemer</i>
<i>draeien</i>	<i>paerd</i>	<i>haering</i>	<i>laege</i>
<i>blaeren</i>	<i>draegen</i>	<i>kaerse</i>	<i>lantaerne</i>
(blaten)	<i>paerel</i>	<i>kaeze</i>	<i>maeien</i>

<i>maer</i>	<i>maers</i> of	<i>paersch</i>	<i>waeien</i>
<i>maert</i>	<i>aers</i> (podex)	<i>schaere</i>	<i>waerd</i>
<i>naeien</i>	<i>naerstig</i>	<i>traeg</i>	<i>waerde</i>
			<i>zaeien.</i>

Uitzonderingen: *stert* (*stet*) - *staart*, het achtervoegsel *er* - *aar*, en *ert* - *aart*, *leste* - *laatste*.

2. *Ae* komt over een met de O-Hoogd. *âh*:

Tw.	O-Duitsch.	Tw.	O-Duitsch.
<i>kraeie</i>	- <i>krâha</i>	<i>draeien</i>	- <i>drâhen</i>
<i>kraeien</i>	- <i>krâhen</i>	<i>zaeien</i>	- <i>sâhen</i>
<i>maeien</i>	- <i>mâhen</i>	<i>waiien</i>	- <i>wân</i> (<i>wâ-</i>
<i>naeien</i>	- <i>nâhen</i>		<i>hen</i> ?) (1).

§ 7. De korte *e* komt op dezelfde wijze voor als de Hollandsche korte *e*, en ook als de zoogenoemde zachtlange *ee*, die echter, om hare oorspronkelijke korthed, volgens Ten Kate en Siegenbeek, ook met eene enkele *e* geschreven wordt, wanneer zij de sluitletter eener sylbe is: *week* en *wêken*, *neem* en *nêmen*; Twentsch: *wek-e* (*wekke*) en *wek-en* (*wekken*), *nem* en *nem-en* (*nemmen*) enz. Deze overeenstemming is zoo algemeen, dat mij geene andere

Y

(1) Zonder in verdere vergelijkingen te treden, blijkt reeds, dat de Twentsche *ae* met den langen vocaalklank in andere talen overeenstemt. In het land-Friesch alleen is de klank voor de *r*, waar deze niet uitgesproken wordt, *kort*, zoo als reeds in § 4 opgemerkt is. Dat de *ae* in het Vlaamsch en dus ook in het ouder Nederlandsch voor *aa* gebruikt, en de *aa* in vele woorden vóór *r* nog als *ae* uitgesproken wordt, weet elk; doch die *ae* hing niet alleen van eene volgende *r* of *i* af, zoo als in het Twentsch *altijd* plaatsheeft.

In de woorden *draegen*, *kraemer*, *slaege* en derg. staat, bij wijze van uitzondering, *ae* voor *ao* of *aa*.

uitzonderingen in de Woordenlijst van Prof. Siegenbeek zijn voorgekomen, dan de woorden: *jenéver*, *pèter*, *prèken*, *vervèlen*, *wrèken* en *wèten*, die in Twenthe den langen *ee*-klank hebben. — Het omgekeerde gaat echter *niet altijd* door, d. i. tegen de korte of zachtlange Nederl. *e* (*ee*) staat niet in alle woorden de Twenthsche korte *e* over, maar somtijds ook *ö*, waarover in § 18 nader.

Daar Ten Kate de Nederduitsche *e*-klanken uitvoerig en bijna volledig met de overeenkomstige vocalen in andere talen vergeleken heeft, zou het noodeloos zijn, hier eene lijst te laten volgen van die Twenthsche woorden, welke de korte *e* hebben. Ook blijft het den beoefenaars der Nederd. orthographie overgelaten om te beoordeelen, in hoe verre de opgegevene 5 uitzonderingen eene enkele of dubbele *e* toekomt (1).

(1) Niet overal in *Twenthe* wordt de oorspronkelijke *e* kort uitgesproken. Het beste geschiedt dit in *Oldenzaal*, *Enschede* en *Ootmarsum*. Elders hoort men wel eens den langen klank, b.v. in *neegen* (*neg-en*), *zeewe* (*zev-e*, *zeef*), *kreegen* (*kreg-en*, *gekregen*) enz. Deze verlenging of rekking der *e* hebbe men echter voor niets anders te houden, dan voor eene meer doffe, als ik het zoo noemen mag, beschaafde uitspraak der *ie*, welke de boeren door *geheel Twenthe* voor de korte *e* bezigen. Zoo hoort men op het land: *gieven*, *niegen*, *hiege* enz., bij de burgers in eenige dorpen en steden: *geeven*, *neegen*, *heege*, en elders, zoo als gezegd is: *gev-en*, *neg-en*, *hag-e*. En deze *ie*, die ook nog in vele Hoogd. woorden voorkomt, wel te onderscheiden van de Friesche *ie*, die aan de Nederd. *ee* en aan de Hoogd. *ei* beantwoordt, is wederom eene wijsiging der oorspronkelijke *i*, welke men in de oudste Duitsche (Gothische) woordvormen ontmoet, als: *liban*, *giba*.

In de Twenthsche klank-overgangen *i*, *ie*, *ê* (*ee*) en *e* wordt derhalve ten duidelijkste bevestigd:

§ 8. De lange *e* (*ee*) komt overeen:

1. Met de dubbele *ee*, welke men, naar de regels der tegenwoordige orthographie in het Nederlandsch gebruikt.

Uitzonderingen zijn: *venne* - *veen* (*veenen*), *schenne* - *scheen* (*scheenen*), *lellik* - *leelyk*, *schellen* - *scheelen*.

Welke spelling is hier de ware, met *e* of *ee*?

2. Staat *ee* voor de Hollandsche *te*:

<i>beeden</i>	-	<i>bieden</i>	<i>dree</i>	-	<i>drie</i>
<i>beer</i>	-	<i>bier</i>	<i>eegelik</i>	-	<i>iegelig</i>
<i>beestemelk-</i>	-	<i>biest</i>	<i>geeten</i>	-	<i>gieten</i>
<i>breef</i>	-	<i>brief</i>	<i>Greete</i>	-	<i>Griet</i>
<i>beleeven</i>	-	<i>believen</i>	<i>knee</i>	-	<i>knie</i>
<i>deep</i>	-	<i>diep</i>	<i>kneelen</i>	-	<i>knielen</i>
<i>deenen</i>	-	<i>dienen</i>	<i>kreeke</i>	-	<i>kriek</i>
<i>deer</i>	-	<i>dier</i>	<i>leed</i>	-	<i>lied</i>
<i>deef</i>	-	<i>dief</i>	<i>leef</i>	-	<i>lief</i>

Y 2

1. Dat de talen eene strekking hebben, om de oorspronkelijk helder gearticuleerde klanken te verdoffen, zoo wel als om de scherp geteekende primitieve woordvormen af te ronden. Wat de woorden hierdoor in hunne vormen en de bijzondere beteekenis van deze verliezen, zoekt men te vergoeden door de grootere verscheidenheid van afleidingen en samenstellingen, en door hunne meer kunstmatige, logische verbindingsen. Het eene en andere is een natuurlijk gevolg der toenemende ontwikkeling des menschelijken denkvermogens.

2. Dat de *e* geen oorspronkelijk Duitsche vocaaf, maar hier uit de *ee* (en deze weder uit *eu*, *u*) ontstaan is, hetwelk reeds Grimm in andere talen en dialecten bewezen heeft.

<i>leegen</i>	-	<i>liegen</i>	<i>veere</i>	-	<i>vier</i>
<i>neet (nig)</i>	-	<i>niet</i>	<i>vleegen</i>	-	<i>vliegen</i>
<i>peeke</i>	-	<i>piek</i>	<i>vleege</i>	-	<i>vlieg</i>
<i>peeter</i>	-	<i>pieter</i>	<i>vleegert</i>	-	<i>vlieger</i>
<i>preeme</i>	-	<i>priem</i>			(draak)
<i>reem</i>	-	<i>riem</i>	<i>vleer</i>	-	<i>vlier</i>
<i>reet</i>	-	<i>riet</i>	<i>vreezen</i>	-	<i>vriezen</i>
<i>speegel</i>	-	<i>spiegel</i>	<i>weeden</i>	-	<i>wieden</i>
<i>speere</i>	-	<i>spier</i>	<i>weege</i>	-	<i>wieg</i>
<i>verdreet</i>	-	<i>verdriet</i>	<i>weel</i>	-	<i>wiel</i>
<i>verleezen</i>	-	<i>verliezen</i>	<i>zeek</i>	-	<i>ziek</i>
<i>verneelen</i>	-	<i>vernielen</i>	<i>zeele</i>	-	<i>ziel</i>
<i>scheeten</i>	-	<i>schieten</i>	<i>zeen</i>	-	<i>zien</i> (1).

§ 9. *Eē* (met den klank van *ae* in *paerel*) komt

1. Voor eene *r*, waar zij oorspronkelijk kort is ,

(1) Uit deze voorbeelden ziet men, dat de Tw. *ee* in die woorden aan de Hollandsche *ie* gelijk is, welke in het Gothisch den tot *iu* gewijzigden *u*-klank hebben; [zie de noot op § 16] b. v. *kniu* - *knee* (*knio*), *niu* - *neet* (*niet*), *thiubs* - *deef* (*dief*), *biudan* - *beeden* (*bieden*), *liugan* - *leegen* (*liegen*), *diups* - *deeps* (*diep*), *kisan* - *keezen* (*kiozen*), *liusan* - *verloezen* (*verliezen*), *giutan* - *geeten* (*gieten*), *liuth* - *leed* (*lied*); terwijl die woorden, welke in het Tw. en Hollandsch beide de *ee* hebben, in het Goth. meest altijd *ai* bezitten, waarvan men de voorbeelden bij Ten Kate kan naslaan. Opmerkelijk is het, dat men in de oudste Nederd. schriften somtijds, en ten huidige dage nog in de meeste Nederduitsehe tongvallen, veelal *ee* voor *ie* gebruikt vindt, wanneer de Goth. woorden *iu* en de Oud-Hoogd. *ia* hebben. In eenige volksdialecten, vooral in het *Westfaalsch* en in het *Groningsch*, komt *ei* of *yj*, in plaats van dese *ee*, b. v. *freisen* - *vreezen*, *geiten* - *geeten*, *deif* - *deef* enz. -- Alleen in de woorden *bescheid* en *eik*, is ook de Hollandsche *ei* gelijk aan de Twentsehe *ee* (Friesch: *bescheed*, *eek*). In het IJlandsch, Deensch en Zweedsch komt ook de *ee*-klank met de Tw. uitspraak overeen.

en ook nog hier en daar in Twenthe kort wordt uitgesproken, b. v.

<i>bēerke</i>	<i>eērvēn</i>	<i>kēernen</i>	<i>zweervēn</i>
<i>keerke</i> (1)	<i>beerg</i>	<i>veergen</i>	<i>zweerm</i>
<i>meerken</i>	<i>bedeervēn</i>	<i>zeerk</i>	<i>weerk</i>
<i>steervēn</i>	<i>scheerm</i>	<i>eerg</i>	<i>veerken.</i>
<i>peerk</i>	<i>eernst</i>		

In deze en dergelijke voorbeelden veroorzaakt de *r* eene rekking van de voorgaande korte vocaël, zoo als in § 4 aangetoond is.

2. In de volgende woorden :

<i>bēeze</i> (<i>bes</i>)	<i>begeēien</i>	<i>mēer</i>
<i>geleegen</i>	<i>heer</i>	<i>reede</i>
<i>leeren</i>	<i>keeren</i>	<i>neeringe</i>
<i>veegen</i>	<i>beleegern</i>	<i>smeurig</i>
<i>steeven</i>	<i>reegen</i>	<i>vree</i> (<i>vrede</i>)
<i>zeegel</i>	<i>neeve</i>	<i>veere</i> (<i>veder</i>)
<i>leever</i>	<i>deerne</i>	<i>weegen</i>
<i>leezen</i>	<i>besteeden</i>	<i>weeren</i>
<i>peere</i>	<i>weege</i>	<i>zeer</i>
<i>scheeren</i>	<i>bezeeren</i>	<i>zeegen</i>
<i>smeeren</i>	<i>geweer</i>	<i>zweeven</i>
<i>eever</i>	<i>weeven</i>	<i>kleere</i> (<i>klee-</i> <i>ren</i>)
<i>deegen</i>	<i>keerel</i>	
<i>eer</i>	<i>leer</i> (<i>leder</i>)	<i>kleeien</i> (<i>krabben</i>)
<i>EEKSTER</i>	<i>leeven</i>	<i>geere</i>
<i>beer</i>	<i>leeger</i>	<i>weeren</i> (2).

(1) Voor *ēē* is in deze § verder *ee* gesteld. Het viel moeilĳk, het teeken telkens te herhalen.

(2) Kenige dezer woorden hebben *as* in het Deensch: *laere* - *leeren*, *klaede* - *kleere*, *vaere* - *weeren* enz.; insgelĳks in het Zweedsch:

§ 10. *I* komt met de Nederl. *i* overeen; slechts in enkele woorden staat zij voor *e* :

<i>bij</i>	=	<i>ben</i>	<i>pik</i>	=	<i>pek</i>
<i>smitten</i>	=	<i>smetten</i>	<i>lecht</i>	=	<i>licht</i>
<i>pinne</i>	=	<i>pen</i>	<i>lechtmisse</i>	=	<i>lichtmis</i> .

De verwisselingen van *i* en *e* waren vroeger in onze taal niet ongewoon.

§ 11. De dubbele *i* (*ii*) wordt in alle woorden als een zuivere lange *i*-klank en nimmer als de Hollandsche *ij* uitgesproken; zoo dat de Twenthe- naar altijd weten kan, welke woorden met *ij* en welke met *ei* moeten gespeld worden; dus *riizen* (*rijzen*) en *reizen*, *piile* (*pijl*) en *peil* enz.

§ 12. *Ii* is in zoo verre van de *ii* onderscheiden, dat zij doffer wordt uitgesproken en aan het eind min of meer eenen *j*-klank laat hooren. Moeijelijk is het, gelijk ik reeds aanmerkte, dezen eigenaardigen toon juist te beschrijven; het best zal men hem kunnen hooren, wanneer het woord *meei* zoo kort wordt uitgesproken, dat de *ee* niet gerekt

laera - *leere*, *klaeda* - *kleere* (aantrekken), *skaera* - *scheeren*, *laera* - *leeren*, *aefva* - *eeven*, *vaefta* - *weeven*; en ook in het Oud-IJslandsch: *laera* - *leeren*, *klaeda* - *kleere*, *aera* - *eere*, *klac* - *kleesjen*, *raede* - *reede* enz. Slechts weinige O-Hoogd. woorden hebben hier *ee*, waarvan eenigen in het Goth. *ai*: *seer* - *zeer*, *meer* - *meer* - *mais*, *eera* - *eere*, *leeran* - *leeran* - *laisjan*, *keeren* - *keeren*. -- Uit eene naauwkeurige vergelijking der Tw. woorden met die der verwante spraken blijkt, dat in eenige gevallen de *ee* aan eene korte, in andere aan eene lange oorspronkelijke voedaal gelijk is, zonder dat hier aan eenen bepaalden regel te denken is. Alleen valt aan te merken, dat de *g* en *r* nimmer *ee*, maar wel *ee* voor zich dilden.

is en de klank niet naar *ei* overhelt. — Langen tijd heb ik de *y* voor eene verbasterde, verholandschte uitspraak der *ii* gehouden; doch toen ik opmerkte, dat zij nimmer anders dan als sluitletter van meest éénsylbige woorden voorkwam, meende ik reden te hebben, haar, in eenige gevallen althans, als eene zamentrekking van het oudere *ig* of *eg* te moeten aanzien en niet als eene oorspronkelijke *ii*. Het is bekend, hoe in vele talen, vooral in het Friesch, niet alleen de *g* voor de vocalen in *j* vervloeit, maar ook dat, bijzonder in het Deensch, hetzelfde plaats heeft achter de vocalen, zoo dat de woorden *mig*, *dig*, *sig* enz. nagenoeg als *mij*, *dij* en *zij* klinken, en met de Twenthsche uitspraak overeenkomen.

Hetzelfde geldt van het woord *vrij*, dat door zijne verwantschap met de dubbele vormen *frigge* en *freiye* (Grimm, Myth. 192) op een vroeger *vrig* duidt; zoo ook *spijen*, dat in andere tongvallen *spigen*, *spijgen*, *speicheln* en in het Nederl. *spugen* heeft; alsmede *brj*, dat volgens Bilderdijk en Huydecoper verwant is met *brein*, welk *brein*, even als het Engelsche *brain*, eene zamentrekking van eenen ouderen vorm *brigen*, *bregen*, Angels. *braegen* is; *zij-en* heeft in het Hollandsch *zijgen*, *wij-en* in het H-Duitsch *weihen* (*weichen*, *weigen*?), *rj-e* - *rige*, *bij* - Angels. *big*, *vrij* - Angels. *vrig*, *tjen* - O. Ned. *tjgen*, *dij-en* - O. Ned. *dijgen*; de achtervoegsels *lij* en *rj* duiden op eenen ouderen vorm *lig* en *rig*, even als de Engelsche *ly*, *ty*, *ry*, *sy*, *ny* heden nog achter vele woorden

aan *lig*, *tig*, *rig*, *zig*, *nig* gelijk zijn, als *holy* - *heilig*, *hony* - *konig*. Voor onze vormen *legt*, *zegt*, hoort men ook: *leit* (*legt*) en *zeit* (*zegt*), verder: *dweil* - *dwegel*, *peil* - *pegel*, *zeil* - *zegel*. Dat men de woorden *nij* en *snijen* niet tot den vorm *niig* en *sniigen*, maar tot *niw* of *nieuw*, en *sniwen*, *sneeuwen* te brengen hebbe, bewijst niets tegen het gestelde, aangezien *g* en *w* in de O-Duitsche talen en ook nu nog in het Hollandsch verwisselletters zijn, b. v. *ruw* - *rug* of *ruug*, *ruig*, *spuwen* - *spugen*, *sluw* - Fr. *slug*; de Engelsche woorden *sorrow*, *morrow*, *borrow* - *zorg*, *morgen*, *borgen* enz. (Hoe de verwisseling der *w* en *g*, die van *v* (*f*) en *g* in verband staat, verdient elders onderzocht te worden). In twee woorden schijnt de *ij* ontstaan te zijn, door de vervloeiing van *d* in *j*, (zoo als men nog thans *lij-en*, *rij-en*, *brei-jen* enz. voor *lyden*, *rijden*, *breiden* hoort), t. w. *blij* - *bli-de*, *prij* - (Goth.) *paida* (1). — Wanneer uit het bijgebragte genoegzaam blijken mogt, dat de *ij*, in onderscheiding van *ii*, zich doorgaans uit *ig* ontwikkeld heeft en dus de *j* van *ij* eene oorspronkelijke *g* en geene *i* is, en het zich eens liet bewijzen, dat in oud-Nederduitsche schriften hetzelfde onderscheid tusschen *ij* en *ii* gemaakt werd, als nog heden in de Twenthsche uitspraak bestaat, dan zoude men zich hoogelijk te verwonderen heb-

(1) Van de oude talen heeft de Angelsaksische de meeste verwisselingen van *g* in *j* en van de nieuwere de Friesche: *krijgen*, *wagen*, *regen*, *nagal*, wordt *kryjen*, *wein*, *rein*, *naif*.

ben over de juiste onderscheiding, welke onze Ouden in de spelling van deze beide klanken maakten. — Doch hoe dan met de theorien onzer spraak-kunstenaars, die vroeger en later staande hielden, dat *ij* niets anders dan *ii* was, waarvan men de tweede *i*, alleen *sieraadshalve*, als *j* schreef?

Opdat de Twentsche *ij*, in onderscheiding van *ii*, nader getoetst kunne worden, volgt hier een lijstje van alle woorden, in welke zij gehoord wordt:

<i>bij</i>	<i>nij</i> (nieuw)	<i>vrij</i>	<i>snij-en</i>
<i>blij</i>	<i>prij</i>	<i>vrij-en</i>	<i>Mij-e</i> {Ma-
<i>brij</i>	<i>rij-e</i>	<i>vlj</i> (vlies op	<i>Marij-e</i> }ria
<i>dij</i>	<i>spij-e</i>	melk)	<i>Sij</i> (Sibrand)
<i>ij</i> (gij)	<i>slj-e</i> (visch)	<i>wij</i>	
<i>mij</i>	<i>tij-en</i>	<i>zij-en</i> (zijgen)	

Benevens alle woorden met de achtervoegsels *dij*, *lij*, *rij*, *nij*, b. v. *abdij*, *liefhebberij* enz.

§ 12. De korte *o* heeft in meest alle woorden haren oorspronkelijken klank behouden. Dus zegt men *bot-er* (botter) - *boter*, *kom-en* (kommen) - *komen*, *kol-e* (kolle) - *kool*, *hop-en* (hoppen) - *hopen*. De afwijkingen zijn deze:

1. Voor *g* en *v* heeft *o* nagenoeg den klank van *oa*: *over* (*oaver*), *boven* (*boaven*), *bogen* (*boagen*), *stove* (*stoave*), *beloven* (*beloaven*). In andere Nederd. tongvallen is de korte *o* voor *v* en *g* geheel in *a* overgegaan, waarvan de voorbeelden na te gaan zijn in het *Brem. Nieders. Wörterb.* en het *Holst. Idioticon*. In oud-Tw. handschriften vindt men nog veel *baven*, *have* voor *boven*, *hove*. — Dat deze *o* (*oa*) geene oorspronkelijk lange *oo* is, blijkt

ten duidelijkste uit de verschillende uitspraak van *beloven* (*beloaven*) en *geloove*, *oven* (*oaven*) en *doo-ven* enz., waar de *oo* zuiver lang klinkt.

2. Voor *ld* en *lt* heeft *o* den klank van *oo* en *ou* aangenomen; den eersten hoort men meer op het land, den anderen onder de burgers. Ook in de meeste Westphaalsche, Hanoversche, Oldenburgsche, Holsteinsche en Mecklenburgsche streken wordt de *o* voor *ld* lang uitgesproken, minder voor *lt*. Opmerkelijk is het, dat men in vele gewesten de *d* weinig of niet hoort: b. v. *oole* voor *oolde* (*ol-de*) enz. De *o* als *ou* klinkt nagenoeg even helder als het Hollandsche *ou*: *gold*, *holt*, *stolt* enz. - *gould*, *hoult* en *stoult* - *goud*, *hout*, *stout*. De Twentsche uitspraak der *o* voor *ld* en *lt* kan dus als een overgangsklank van het oorspronkelijke *ol* tot het Nederlandsche *ou* aangemerkt worden, zoodat men dezen klank niet enkel voor eene fransche of waalsche uitspraak van *ol* (*al*) te houden hebbe.

3. Voor het Nederl. *ond* (in *mond*, *stond* enz.) hoort men in Twenthe een dof *ound*, nagenoeg klinkende als in de Engelsche woorden *pound*, *sound*; doch daar deze *o*-klank voor *nd* in *ü* gewijzigd kan worden (umlauten) en niet in *ö*, zal ik hier voor *o* een *u* gebruiken en schrijven *mund*, *hund*, *rund* enz. Zie § 14.

§ 13. De lange *o* klinkt als de Hollandsche *oo* in *boomen*, *hoop*, en komt voor

1. In alle woorden, die naar den regel van Ten Kate met de scherplange *oo* moeten gespeld worden, alsmede in de 7 volgende: *rooze*, *schoof*, *schoole*,

schroomen, *smooken*, *spooken* en *vroolik*, die volgens de woordenlijst van Siegenbeek de zachtlange *e* hebben (*rozen*, *schoven*, *scholen* enz.)

2. Staat *oo* voor de tegenwoordige Nederlandse *oe* :

<i>bloed</i>	<i>knooten</i>	<i>spood</i>
<i>bloeme</i>	<i>koo</i>	<i>spoole</i>
<i>boedel</i>	<i>koeke</i>	<i>spoolen</i>
<i>hoog</i>	<i>kroog</i>	<i>stool</i>
<i>boek</i>	<i>kroos</i>	<i>too</i> (in alle samenst.)
<i>boekweite</i>	<i>moode</i>	
<i>boote</i>	<i>maod</i>	<i>voor</i> (voeder,
<i>boozem</i>	<i>moar</i>	veer en wa-
<i>broeder</i>	<i>oover</i>	genvracht)
<i>doek</i>	<i>ploeg</i>	<i>voeren</i>
<i>doon</i>	<i>pool</i>	<i>vooringe</i>
<i>droefheid</i>	<i>roekeloos</i>	<i>voogen</i>
<i>genoeg</i>	<i>roede</i>	<i>voot</i>
<i>hoef</i>	<i>room</i>	<i>vlood</i>
<i>hoed</i>	<i>roepen</i>	<i>vloek</i>
<i>hoek</i>	<i>rooper</i>	<i>vloore</i>
<i>hoon</i>	<i>roor</i>	<i>vroo</i> en <i>vroog</i>
<i>hoore</i>	<i>schoo</i>	<i>zool</i>
<i>heesten</i>	<i>snook</i>	<i>zwoogen</i> .
<i>kloek</i>	<i>snoer</i>	

Aanmerking. Dat *oo* in de woorden van dit lijstje de oorspronkelijke klank is, lijdt, dunkt mij, geen twijfel. Men vindt haar, of de daaraan beantwoordende vocalen, in alle Duitsche talen en tongvallen, behalve in het Oud-Oppeerditsch, Oud-Saksisch en tegenwoordig Hoogduitsch, waar *uo* en *u* voorkomt. Doch

ook deze *uo* en *u* worden in de oudste handschriften dikwijls met eene lange *o* verwisseld, of wel door deze geheel vervangen, waarom men met Grimm en anderen, hier insgelijks *oo* als oorspronkelijk, ten minste als ouder, mag aanmerken. Ook strijdt zulks niet met onze spelling *oe*, die blijkbaar als eene verlengde *o* (*oo*) plagt gebruikt te worden, even als *ae*, *ue* voor *aa* en *uu*. Overal kan men zich hiervan bij onze oude dichters overtuigen, die *doet* (*dood*) op *moet* (*moed*), *oeck* (*ook*) op *broeck*, *noet* (*nood*) op *goed* enz. rijmden. — En evenwel doen zich, tegen de aanneming der *oo* als den ouderen, oorspronkelijk klank, inzonderheid twee zwarigheden op. De eerste is, dat men vroeger in onze taal de *oe* wel eens verving door de Waalsche of Fransche *ou* (te onderscheiden van onze eigene *ou*, uit *ol* vervloeid), en zoo *bouc* (*boek*), *klouck* (*kloek*) enz. schreef, waaruit zich besluiten laat, dat men eenen *oe*-klank, verschillende van *oo*, kende. De tweede ligt in de groote overeenkomst van het gebruik der Oud-Opper-Duitsche, Oud-Saksische en Hoogd. *uo*, *u* en de tegenwoordige Nederl. *oe*, als *muot*, *muoth*, *muth* en *moed* enz., zoodat, wanneer onze *oe* werkelijk oudtijds den klank van *oo* had, men hare tegenwoordige uitspraak en overeenkomst met de gezegde *uo* en *u* óf aan het toeval, óf aan den verbasterenden invloed van het Hoogd. zoude moeten toeschrijven, welk een en ander natuurlijk te betwijfelen valt. — Derhalve ontstaat de vraag: op welke wijze deze zwarigheden op te lossen, en hoe de oorspronkelijke *oo*-klank in overeen-

stemming met dien *onzer* oë kan gebragt worden? Misschien kan het volgende eenigzins ter beantwoording dienstig zijn, en tevens de Twenthsche uitspraak regtvaardigen.

Wanneer men met de voornaamste taalvorschers van onzen tijd als bewezen aanneemt, dat er slechts drie primitive korte vocalen bestaan hebben, *a*, *i* en *u*, waaruit de overigen, hetzij regtstreeks door klankwijzingen, of middelijk langs een of meer klankovergangen, gevormd zijn, dan moet men de *oo*, in welke Duitsche taal ook voorkomende, voor een' afgeleiden klank houden. Als zoodanig kan dezelve langs verschillende wegen, hoewel overeenkomstig bepaalde klankwetten, ontstaan zijn en van hare verwantschap tot meer dan éenen ouderen of vroegeren klank sporen in de uitspraak hebben overgehouden. Ofschoon voor het laatste geene dadelijke bewijzen bij te brengen zijn, kan men zich van het eerste door de historische beoefening van alle Germaansche talen ten volle overtuigen, en het is reeds daarom meer dan waarschijnlijk, dat evenzeer als men *di* en *ai*, *du* en *au* enz. in de uitspraak plagt te onderscheiden, men ook oudtijds voor *oo* twee eenigzins onderscheidene klanken had, die eenen verschillenden oorsprong aanduiden. Iets dergelijks vindt men nog in onze tegenwoordige scherp- en zachtlange *o* en *e*, zoo als zij in eenige vaderlandsche streken wordt uitgesproken. — Ik stel mij dus voor, en, zoo ik vertrouw, op gezag inzonderheid van Graff (*Althochdeutscher Sprachschatz*), dat ook onze oude *oo* (*oe*) twee, eenigzins ver-

schillende klanken had, t. w. eenen harden, scherp-
pen, wanneer zij met de Gothische, Hsl. en Hoogd.
au, *ou* of *ō*, met de Angels. en Landfr. *ea*, met de
Oud-Fr. *ā* en de Sanskritsche *ō* overeenkomt, een
als de *guna* der primitive *u* aan te merken is, waar-
nit zich haar harde, eenigzins naar *ao* trekkende
klank laat verklaren. (In de vocaalvergelijkingen
van Grimm en het Woordenboek van Graff, kan men
overvloedige voorbeelden tot bewijs mijner stelling
naziën.) De andere klank der *oo*, welken ik meen te
mogen aanemen, was meer dof, staande nagenoeg
in dezelfde verhouding tot dien der eerste *oo*, als
de enkele *o* in *wonder* tot die in *hop*. Deze doffe
oo is blijkbaar de verlenging eener radicale Duit-
sche of Sanskritsche *a*, b. v. *hoore* (*hoer*) -
Sanskrit. *jāra*, *koo* (*koe*) - Sanskrit. *go* (acc. *gām*);
voot (*voet*) - Sanskrit. *pāda*, *brooder* (*broeder*) -
Sanskrit. *bhrātr*, Lat. *frater*, *mooder* (*moeder*) -
Sanskrit. *mātr*, Lat. *mater*; zij blijft *oo* in alle Duit-
sche talen, behalve in het Oud-Duitsch, Oud-Saks-
isch en Hoogduitsch, waar zij, zoo als reeds gezegd
is, dikwijls *uo* (*ua*) en *u* wordt. Tot bewijs, dat de
uit *a* afgeleide *oo* eenen doffen, naar de lange Hoogd.
a hellenden klank gehad heeft, kan reeds het wei-
felende gebruik van beide klanken, *oo* en *uo*, strek-
ken. Nog duidelijker blijkt het uit de verwisseling
der *o* en *u*, in meest alle Oud-Duitsche tongvallen;
zoodra beide tot den wortelklank *a* terug te bren-
gen zijn.

Zoo dit eene en andere voldoende is, om de aan-
neming van eenen tweevoudigen, eenigzins verschil-

lenden klank onzer oude *oo* (*oe*) te billijken (Bil-derdijk, Spraakl. 28, Kluit, in de Nieuwe Bijdra-gen, I. deel 3^e. stuk, bl. 330), dan valt het gemak-kelijk verder te verklaren, 1. waarom men *oe* plagt te schrijven, overal waar wij *oo* en *oe* onderschei-denlijk gebruiken. Immers zoo lang men slechts eene *harde* en eene *doffe oo* (*oe*) kende en geene teekens ter onderscheiding van beide bezat, konde, ja moest men even goed *hoefd* (*hoofd*) en *behoeft*, *groete* (*groo-te*) en *groete* met dezelfde vocalen schrijven, als wij nog in onze woorden *rond* en *rok* dezelfde *o* voor eenen verschillenden klank gebruiken. Ook volgt uit het aangenomene 2. de verklaring, waarom wij in onze tegenwoordige taal juist daar *oe* (en niet *vo*) gebruiken, waar het Hoogd. eenen gelijken klank met het teeken *u* (*uu*) heeft. Zoodra men in de spel-ling de lange vocalen door verdubbeling begon uit te drukken (en misschien de grenslijn tusschen den harden en doffen *oo* (*oe*)-klank scherper begon te trekken) konde men de *oo* voor den vollen (harden) en de *oe* voor den doffen klank bezigen, waartoe misschien het donker besef medegewerkt heeft, dat de *oo* uit haren aard meer den sterken, volgehou-denen, en *oe*, wegens de zachte, flauwe *e*, meer den doffen, verzwakkenden toon voor oogen stelde. Ook kan daartoe de invloed van het Opper- of Hoog-duitsch misschien iets bijgedragen hebben, voor zoo verre het de uitspraak betreft: als schriftteeken ech-ter kon de duitsche *u* onze *oe* niet uitdrukken (zie § 15). Hoe dit ook zij, eens de beide karakters voor twee verschillende *oo*-klanken ingevoerd zijn-

de, moest *oe* de oorspronkelijk *doffe*, uit eene radicale *a* afgeleide, en in andere dialecten, ter onderscheiding van de harde *oo* reeds voor *uo* en *u* uitgedrukte *oo* voorstellen en daarom met de Hoogd. *u* overeenkomen.

§ 14. De korte *u* wordt in oud-Twenthsche handschriften in plaats van de Nederl. *doffe o* gebruikt voor *l*, *m*, *n* en bij afwisseling ook voor *ch*, *t*, *p*, *f*, *s*, *k* (*ck*). Dus schreef men de eigennamen *Schulte*, *Krumhoff*, *Brunhaar*, waarvoor later en thans *Scholte*, *Kromhof*, *Bruine* - (*Bron*)haar; alsmede *bullen*, *lucht*, *up* en dergelijke, in alle welke woorden *u* als de Nederlandsche *doffe o* klonk, blijkens de tegenwoordige uitspraak en de oudere verwisseling van *u* en *o*. Om deze reden en ook om den *doffen o*-klank, zoo als men hem in het Hollandsch zoude noemen, juist uit te drukken, zal ik daarvoor *u* gebruiken. Eene derde reden, waarom ik aan *u* boven eene bijzonder gemerkte *doffe o* of eenig ander letterteeken de voorkeur geef, bestaat in hare eigenschap van herleiding tot *ü*, zie § 21.

De Twenthsche woorden, in welke men *u* met den *doffen o*-klank hoort, zijn:

<i>blind</i>	<i>bund</i>	<i>dunder</i>
<i>bugt</i>	<i>bunge</i>	<i>duns</i>
<i>buk</i>	<i>but</i> (been)	<i>dut</i>
<i>bukken</i>	<i>bus</i> (ch)	<i>drullen</i>
<i>bukse</i> (broek)	<i>brunne</i>	<i>drunk</i>
<i>bullen</i> (stier)	<i>duf</i>	<i>fuksen</i>
<i>bulster</i>	<i>dul</i>	<i>funteine</i>
<i>bumme</i>	<i>dum</i>	<i>frummeln</i>

<i>gum</i>	<i>mund</i>	<i>schuft</i>
<i>gunzen</i>	<i>munster</i>	<i>schulte</i>
<i>grubbeln</i>	<i>mut</i>	<i>schunk</i>
<i>grund</i>	<i>muffe</i>	<i>schummeln</i>
<i>grunzen</i>	<i>un</i> (als voor- voegsel)	<i>schup</i>
<i>hubbeln</i>	<i>under</i>	<i>schrumpelig</i>
<i>hummelke</i>	<i>ungel</i>	<i>schrubben</i>
<i>humpen</i>	<i>uns</i>	<i>schuld</i>
<i>hund</i>	<i>up</i>	<i>sluffe</i>
<i>huppe</i>	<i>plump</i>	<i>slummer</i>
<i>huls</i>	<i>pluffen</i>	<i>slucht</i>
<i>junge</i>	<i>puf</i>	<i>sluk</i>
<i>junk</i>	<i>pugchen</i>	<i>smudden</i> (mor- sig maken)]
<i>klukke</i> (klok- hen)	<i>puls</i>	<i>smuk</i> (kus)
<i>klump</i>	<i>pumpe</i>	<i>snuif</i> (snuif)
<i>klunt</i>	<i>pund</i>	<i>snurren</i> (roes)
<i>knubben</i> (knob- bel)	<i>puppe</i>	<i>summe</i>
<i>kumme</i>	<i>putse</i>	<i>spunninge</i>
<i>kunkel</i>	<i>pukkel</i> (bog- chel, rug)	<i>spuns</i>
<i>kunte</i>	<i>prunk</i>	<i>sprunk</i>
<i>kutte</i>	<i>prunt</i>	<i>stunde</i>
<i>krum</i>	<i>pulver</i>	<i>stump</i>
<i>krunkel</i>	<i>rulle</i>	<i>strunk</i>
<i>kunst en künst</i>	<i>rump</i>	<i>strunt</i>
<i>lump</i>	<i>rund</i>	<i>tunne</i>
<i>lunk</i>	<i>rundsel</i>	<i>tundel</i>
<i>lucht</i>	<i>schubben</i>	<i>tunge</i>
<i>lust</i>	<i>schubbejak</i> en	<i>truffel</i>
<i>mumme</i>	<i>schubbert</i>	<i>trumme</i>
		<i>trumpetter</i>

<i>tucht</i>	<i>vunder</i>	<i>wunder</i>
<i>vul</i>	<i>vunte</i>	<i>wrunge</i>
<i>vlucht</i>	<i>vrucht</i>	<i>zucht</i>
<i>vucht</i>	<i>wulf</i>	<i>zunder</i>
<i>vurt</i>	<i>wulle</i>	<i>zwukken.</i>
<i>vund</i>	<i>wunde</i>	

Voorts komt *u* in alle imperfecta en participia, die in het Hollandsch eene *o* hebben, stuitende op *u*, b. v. *stund*, *wun*, *ewunnen*, *drunk*, *edrunken*, *zung*, *ezungen* enz. Dat *u* voor *nd* nagenoeg den klank van *ou* heeft, even als in het Engelsch, is reeds opgemerkt. Deze klankwijziging wordt blijkbaar door den nasalen toon der *u* veroorzaakt en door de stuiting op de zachte *d* merkelyk bevorderd. Daarom klinkt *u* voor *nt* minder *ou*-achtig dan voor *nd*, en vindt men in het Engelsch *bound* en *bunt*, *hound* en *hunt*, *ground* en *grunt*, *round* en *runt* enz. in welke woorden *ou* eene oorspronkelijke *u* is. Het verder onderzoek naar den invloed der nasale *n* op de voorgaande vocalen behoort bij de consonanten te geschieden.

Aanmerking. Uit de opgegevene voorbeelden blijkt, dat de Twenthsche *u* overeenkomt met de *u*, welke men in alle Germaansche talen, behalve ons Nederlandsch, vindt, en die slechts hier en daar in *o* (doffe *o*?) overgaat. Daarom laat het zich reeds vermoeden, dat de Nederl. *o* minder oorspronkelyk is, dan de hier hedeelde *u*, en als eene verlooping van deze kan aangemerkt worden; welk vermoeden zeer versterkt wordt, wanneer men ziet, dat onze Ouden veeltijds *u* gebruikten, waar wij *o* hebben,

en men de groote menigte van dubbelvermen nagaat, in welke wij thans nog *u* nevens *o* gebruiken, als daar zijn:

<i>bulderen</i> en <i>bol-</i>	<i>gulden</i> en <i>golden</i>	<i>munniken</i> en <i>monnik</i>
<i>deren</i>	<i>gulp</i> en <i>golf</i>	<i>musch</i> en <i>mosch</i>
<i>bulster</i> en <i>bolster</i>	<i>gunst</i> en <i>gonst</i>	<i>nurk</i> en <i>nork</i>
<i>bundel</i> en <i>bondel</i>	<i>juffer</i> en <i>joffer</i>	<i>schubbe</i> en <i>schob-</i>
<i>bunsing</i> en <i>bon-</i>	<i>kluft</i> en <i>kloft</i>	<i>be</i>
<i>sing</i>	<i>klungel</i> en <i>klon-</i>	<i>schurft</i> en <i>schorft</i>
<i>burg</i> en <i>borg</i>	<i>gel</i>	<i>schut</i> en <i>schot</i>
<i>bürger</i> en <i>borger</i>	<i>krul</i> en <i>krol</i>	<i>snuf</i> en <i>snof</i>
<i>bos</i> en <i>bos</i>	<i>kuf</i> en <i>kof</i>	<i>stulp</i> en <i>stolp</i>
<i>druk</i> en <i>drok</i>	<i>kughel</i> en <i>kog-</i>	<i>stumper</i> en <i>stomp</i>
<i>drup</i> en <i>drop</i>	<i>chel</i>	<i>turf</i> en <i>torf</i>
<i>druppel</i> en <i>drop-</i>	<i>kunst</i> en <i>konst</i>	<i>uchtend</i> en <i>och-</i>
<i>pel</i>	<i>kurk</i> en <i>kork</i>	<i>tend</i>
<i>datten</i> en <i>dotten</i>	<i>lullen</i> en <i>lollen</i>	<i>vullen</i> en <i>vol</i>
<i>grub</i> en <i>grob</i>	<i>mul</i> en <i>mol</i>	<i>wurm</i> en <i>worm</i>
<i>grut</i> en <i>gort</i>		

Houdt men verder in het oog, dat er, zoo als elders voldingend bewezen is, slechts drie korte primitive vocalen bestaan hebben, *a*, *i* en *u* (met onzen korten *oe*-klank), en, dat derhalve de Nederlandsche *u*, zoo zij al sedert eeuwen denzelfden klank mogt gehad hebben, waarmede wij ze thans uitspreken, d. i. *û*, toch voor niets anders dan eene klankwijziging der oorspronkelijke *u* te houden is (waarvan men na de 9de eeuw in meer Duitsehe dialecten de eerste voorbeelden ziet), daar er geene *û*, zonder voorafgaande *u* kan bestaan, — dan wordt het meer dan waarschijnlijk, dat de opgegevene

Twenthsche woorden ook in het Nederl. oorspronkelijk altijd met *u* geschreven en uitgesproken werden. Nogtans is het mogelijk, dat gedurende verscheidene eeuwen de ware uitspraak der *u* door dien van *ü* vervangen werd, hetwelk minder te verwonderen is, wanneer men bedenkt, welken invloed het Waalsch of Fransch (de eenige taal, nevens de onze, die geene *u*, maar enkel *ü* kent) eerst op het Vlaamsch en door dien weg later op het Hollandsch heeft uitgeoefend.

§ 15. De lange *u* (*uu*), met den klank der Hollandsche *oe*, wordt in de Oud-Twenthsche handschriften door *ue* en *ui* uitgedrukt en komt voor in de volgende woorden:

<i>buur</i>	<i>kruud</i>	<i>ruut</i>	<i>stuupe</i>
<i>bruud</i>	<i>kruupen</i>	<i>ruuzen</i>	(stoep)
<i>bruuken</i>	<i>kuule</i>	<i>ruum</i>	<i>struuk</i>
<i>bruun</i>	<i>kuuze</i>	<i>ruunen</i>	<i>stuute</i> (wit-
<i>buuk</i>	(knods)	(ruin)	tebrood)
<i>duuve</i>	<i>luure</i>	<i>schuuen</i>	<i>stuuven</i>
<i>druuf</i>	<i>luuk</i>	<i>schuum</i>	<i>stuursch</i>
<i>duum</i>	<i>Luuks</i>	<i>schuuren</i>	<i>schuute</i>
<i>duuzend</i>	(Lucas)	<i>sluuk</i>	<i>truuf</i>
<i>duuren</i>	<i>luus</i>	(slikken)	<i>truubel</i>
<i>fuuke</i>	<i>muule</i>	<i>schuulen</i>	<i>tuun</i>
<i>gebruuk</i>	<i>muus</i>	<i>sluuten</i>	<i>uule</i>
<i>gluupen</i>	<i>puup</i>	<i>smuule</i>	<i>uut</i>
<i>huud</i>	<i>pruume</i>	<i>snuuten</i>	<i>vuul</i>
<i>huus</i>	<i>puudel</i>	<i>snuuven</i>	<i>zuur</i>
<i>kuukuuk</i>	<i>ruuken</i>	<i>sluupe</i>	<i>zuupen</i>
<i>kuupel</i>	<i>ruust</i>	<i>spruutel-</i>	<i>zuugen.</i>
<i>kuutse</i>	<i>ruute</i>	<i>moos</i>	

Aanmerking. Deze woorden hebben, gelijk men ziet, in het Hollandsch den *ui*-klank, behalve: *buur* - *boer* (eigenlijk ook *buur*, zie Huydecoper op Stoke, I. deel, bl. 408), *duuren*, *schuuren*, *stuursch* en *zuur*, in welke *uu* (*üü*) komt, blijkbaar wegens de moeilijkheid, om *ui* vóór of met *r* te doen klinken; verder *kuukuuk*, *kuupel*, *kuutse*, *puup*, *puudel*, *ruut*, *ruust*, *stuupe*, *truuf* en *truubel*, waar *uu* door de Hollandsche *oe* uitgedrukt wordt, hetzij wegens klanknabootsing of om andere redenen, welker opsporing tot het gebied der Hollandsche spraakkunst behoort. Hier wil ik alleen aanmerken, dat, welke de tegenwoordige schrijfwijze en uitspraak ook zij, de Oud-Nederlandsche spelling in zoo verre met de Twentsche overeenkwam, dat zij *uu* door *ue* uitdrukte en dat, waar zij al eens *ui* gebruikte, men slechts aan eene lange *u* te denken hebbe, even als *oi* ook voor *oe* of *oo* kwam.

Dat echter de Oud-Nederl. *ue* of *uu*, zoo als zij reeds bij Maerlant, Stoke, v. Velthem enz. voorkomt, ook even als de Tw. *uu* geklonken heeft, vinde ik door niets stellig bewezen, en komt mij, om meer dan ééne reden, niet waarschijnlijk voor; want dan zoude men verwisselingen of verwarringen met de doffe *oe*, vooral in het rijm, moeten ontdekken en ook het onderscheid tusschen den *uu*-en *üü*-klank op eenigerlei wijze gekenmerkt vinden. Buitendien doet reeds de spelling *ue* vermoeden, dat de ware *u* door bijvoeging der verzachtende *e* tot *üü* verflaauwd of verdund is geworden, hetwelk denkelijk aan dezelfde oorzaken toe te schrijven

ven is, als de overgang van *u* tot *ü*. — Verscheidene sporen van oorspronkelijke uitspraak zijn nog te vinden in dubbelvormen, b. v. *toeten* en *tuiten*, *snoeven* en *snuiven*, *smoel* en *muil*, *knoest* en *knuist*, *kroes* en *kruis*, *koe* en *kui* (Bilderd.), *loef* en *luif*, *moer* en *muier* (schroef), *boedel* en *buidel*, *kloen* en *kluin*, *proesten* en *pruisten*, *roez* en *ruischen*, *roef* en *ruif*, *roe* en *rui* (maat), *snoesterij* en *snuisterij*, *soes* en *suis*, *stoep* en *stuip*, *poes* en *puis* enz.

Wanneer men in het bezit van Vlaamsche of Nederlandsche handschriften ware, eenige eeuwen ouder dan degenen, welke wij hebben, vooral uit den Carolingischen tijd, dan zoude het verloop van *uu* tot *üü* misschien even naauwkeurig kunnen nagegaan worden, als thans de overgang van *üü* (*ue*) tot *ui* (zoo als zij nu uitgesproken wordt). — Doch hoe is men aan de tegenwoordige uitspraak der *ui* gekomen? Hierover iets in de *Aanm.* op § 22.

Klankwijzigingen.

§ 16. *ä* (met den klank der scherp-korte *e*) is eene klankwijziging der *a*; zij wordt derhalve slechts in afgeleide woordvormen gebruikt, welker grondklank *a* is. Zij komt in

1. Diminutiven, b. v. *bäksken*, *kätken*, *lämken* of *lämmerken*, *päpken*, *kändken* of *kändeken* enz. (van *bak*, *katte*, *lam*, *pap*, *hand*).

Zonder uitzonderingen.

2. Pluralisvormen van eenige substantiven met

a, *b*. v. *bänke*, *bände*, *wälle*, *bründe* enz. (sing. *banke*, *band*, *wal*, *brand*).

Met vele uitzonderingen, waarvan ik de reden bij de leer der Tw. declinatie poog na te gaan.

3. Adjectiven: *männig* (sterk), *behändig*, *güllig*, *zändig*, *beständig*, *elländig* enz. (van *man*, *hand*, *galle*, *zand*, *bestand*, *land*).

Aanmerking. Het is bekend, dat ook in het Hollandsch dezelfde klankwijziging in eenige woorden bestaat, hoewel door geen teeken uitgedrukt, dat op de wortelvocaal terugwijst, b. v. *behendig* van *hand*. Voor de etymologie is het dus van belang, de Nederl. *e*, als klankwijziging van *a*, wel te onderscheiden van *e*, uit *i* ontstaan.

§ 17. *ää* is de klankwijziging der *aa*, waarover in § 3 gehandeld is, doch nimmer van *ao* (zie § 20). Zij vervloeit op dezelfde wijze uit *aa*, als *ä* uit *a*, b. v. *vääderken* van *vaader*, *wääterken* van *waater*, *jääger* van *jaagen*, waarom ik het onnoodig acht, dit door meer voorbeelden hier nader te toonen. Oorspronkelijk is deze klank ook kort geweest even als *aa*.

§ 18. *ö*, met den klank der Hoogd. *ö* in *fön*nen, is de klankwijziging der korte *o*. Ook zij komt in:

1. Diminutiven, b. v. *bölken*, *höltken*, *höpken*, *röksken* enz. (van *bolle*, *holt*, *kop*, *rok*).

2. Pluralisvormen: *nötte*, *pötte*, *stökke*, *döppe* enz. (van *not*, *pot*, *stok*, *dop*).

3. Adjectiven: *hölten* en *hölterig*, *köstelik*, *stükkerig*.

4. Verbaal-substantiven : *wönnner* (bewoner, huurder), *klöpper*, *bökker* enz. (van *wonnen*, *kloppen*, *bokken*).

5. In de part. die in 't Hollandsch eene zacht lange (korte) *o* hebben, b. v. *enömmen*, *etrökken*, *ekömmen* enz. Deze *ö* is echter niet algemeen; in Enschede, Oldenzaal en Ootmarsum hoort men daarvoor *o*.

6. Alsmede in de volgende woorden :

<i>bönnen</i>	<i>höfte</i>	<i>löppe</i>	<i>schöttel</i>
<i>böllen</i>	<i>hörst</i>	<i>lüssen</i>	* <i>slöttel</i>
* <i>böggel</i>	* <i>jökken</i>	<i>mönnik</i>	<i>smöggel</i>
<i>börger</i>	<i>jödde</i>	<i>mölle</i>	<i>spörrie</i>
* <i>brökke</i>	* <i>kökken</i>	<i>möggen</i>	<i>stötte</i>
* <i>drömmel</i>	<i>könnink</i>	<i>nösse</i>	* <i>stönnen</i>
<i>döl</i>	<i>költe</i>	* <i>prötteln</i>	* <i>tönnis</i>
* <i>döggen</i>	* <i>knökkel</i>	* <i>pöllen</i>	* <i>töggel</i>
* <i>dökke</i>	<i>köster</i>	<i>rösten</i>	† <i>völle</i>
<i>dörven</i>	* <i>köttel</i>	<i>rösschen</i>	<i>vöttelinge</i>
<i>dörst</i>	<i>können</i>	* <i>rötteln</i>	<i>zönne</i>
<i>fökke</i>	* <i>klötter</i>	† <i>spöllen</i>	† <i>zönnen</i>
<i>görte</i>	* <i>knöttern</i>	<i>sökke</i>	<i>zöppe</i>
<i>görgel</i>	<i>krömmel</i>	<i>sökkeln</i>	† <i>zwöppe</i>
<i>gömmig</i>	* <i>löggen</i>	<i>söllen</i>	† <i>zwömmen</i> .
<i>göllen</i>	* <i>lönnen</i>	<i>schötte</i>	

Aanmerking. De bovenstaande woorden, die met een * geteekend zijn, hebben in het Hollandsch *eu*, die met een † hebben *e*, en de overigen *o* of *u*. Reeds hieruit moet men tot eene verwantschap dezer verschillende klanken besluiten. Groot is vooral het aantal Nederl. woorden, in welke *o* (*oo*) ne-

vens *eu* gehoord wordt of werd. Ten Kate en Kluit geven er het volgende lijstje van op, dat zich mis-schien nog liet vermeerderen :

<i>bekozelen</i>	<i>goze</i>	<i>kroken</i>	<i>slotel</i>
<i>betoteren</i>	<i>Groningen</i>	<i>kronen</i>	<i>slove</i>
<i>blode</i>	<i>hode</i>	<i>kropel</i>	<i>smoren</i>
<i>bo</i>	<i>hoge</i>	<i>logen</i>	<i>snovelen</i>
<i>bodel</i> (beul)	<i>hogel</i>	<i>loor</i>	<i>soren</i>
<i>bogel</i>	<i>kolen</i>	<i>loteren</i>	<i>sporen</i>
<i>boken</i>	<i>honig</i>	<i>loze</i>	<i>sporie</i>
<i>boren</i> (op- tillen)	<i>hovel</i>	<i>moken</i>	<i>sproomkje</i>
	<i>jode</i>	<i>molen</i>	<i>stonen</i>
<i>boter</i>	<i>joken</i>	<i>Norenberg</i>	<i>storen</i>
<i>broke</i>	<i>klonen</i>	<i>noot</i>	<i>toog</i>
<i>broos</i>	<i>kloteren</i>	<i>noze</i>	<i>troren</i>
<i>dogen</i>	<i>knokel</i> en	<i>pole</i>	<i>verklomen</i>
<i>donen</i>	<i>knokkel</i>	<i>poteren</i>	<i>verboren</i>
<i>door</i>	<i>knoteren</i>	<i>proots</i>	<i>vlogel</i>
<i>doore</i>	<i>knozen</i>	<i>protelen</i>	<i>volen</i>
<i>doorne</i> (pl.)	<i>koken</i>	<i>roden</i>	<i>voor</i>
<i>dronen</i>	<i>koning</i>	<i>rook</i>	<i>wonen</i>
<i>geboorte</i>	<i>kore</i>	<i>rotelen</i>	<i>zode</i>
<i>gekogen</i>	<i>kotel</i>	<i>rozel</i>	<i>zoge</i>
<i>gepopel</i>	<i>koteren</i>	<i>schote</i>	<i>zoluwen</i>
<i>gewoonte</i>	<i>kovel</i>	<i>schore</i>	<i>zomer</i>
<i>gobelen</i>	<i>koze</i>	<i>schromen</i>	<i>zoon</i>
<i>gore</i>	<i>kozel</i>	<i>slonen</i>	<i>zoren.</i>
<i>gote</i>	<i>kozelen</i>	<i>sloren</i>	

In welke woorden ook *eu* gebruikt werd of nog voorkomt.

Nog veel meer voorbeelden van de verwisseling

der *o* en *eu* vindt men in de spreektaal der onderscheidene Nederl. gewesten.

Ten Kate (I. 279) merkte reeds op, dat *eu* (of *ue*) uit *o* vervloeid was en in verbale vormen afdaalde uit de *praet. imperf. subj.* van werkwoorden, die in den *inf. ui* of *ie* hadden.

Hier kan ik niet in het breede aantonen, dat dit ook van toepassing op de Tw. *ö* is, want daartoe moest ik het bijzonder conjugatiestelsel ontwikkelen, en ook dan nog zoude de *ö*-klank van zoodanige woorden onverklaarbaar blijven, die niet tot verba terug te brengen zijn, althans niet onmiddelijk. — Slechts in het algemeen wil ik mijn denkbeeld over het ontstaan en de verwantschap van dezen klank mededeelen en alleen den grondslag opgeven, waarop hetzelfde berust, om daardoor tevens gelegenheid te hebben, over den aard van volgende klankwijzigingen eenig licht te verspreiden.

De oorspronkelijke *u* werd reeds vroeg, gelijk wij § 13 zagen, in *o* veranderd; misschien even vroeg of vroeger ging zij ook in *iu* over (Graff, I. 64). Deze drie klanken stonden in de onderscheidene Germa. talen, als verwanten nevens of tegen over elkander en ondergingen met der tijd hunne bijzondere, doch op zich-zelfen bepaalde klankwijzigingen, te weten *u* in *ü*, *a* in *ö* (*eu*) en *iu* (*ui*) in *ia*, *io*, *ió*, *ie*, *e*. — Men zoude geheele tabellen kunnen maken, waaruit bleek, dat het oudste Duitsch meest *u*, *iu*, *io* en *iü*, het zachtere Nederduitsch *a*, *it* (*ui*) *ie*, het Goth. *iú*, het Angels. *eo*, het IJsl. *iü* had; doch ook zoude men eene menigte woorden

kunnen opnoemen, in welke de gewijzigde klanken verwisselen en elkander kruisen, het meest, natuurlijk, in de nieuwere tongvallen. Hoe groot nogtans deze schijnbare wanorde ook zijn moge, doorgaans openbaren zich, zelfs bij de grootste klankafwijkingen, sporen van oorspronkelijke verwantschap. Men ontdekt dit duidelijk bij onze eigene verba, en wel bij de ongelijkvloeiende, b. v.

No. 1.		No. 2.		No. 3.
<i>vloeijen</i>	-	<i>vlieten</i>	-	<i>vloeijen</i>
<i>zoogen</i>	-	<i>zuigen</i>	-	<i>zuugen</i>
<i>toogen</i>	-	<i>tuigen</i>	-	<i>tüügen</i>
<i>rooken</i>	-	<i>rieken, ruiken</i>	-	<i>ruuken</i>
<i>sloopen</i>	-	<i>sluipen</i>	-	<i>sluupen</i>
<i>boogen</i>	-	<i>buigen</i>	-	<i>büügen</i>
<i>dropen</i>	-	<i>druipen</i>	-	<i>drüüpen</i>
<i>(lief)koozen</i>	-	<i>kiezen</i>	-	<i>küüzen</i>
<i>loochenen</i>	-	<i>liegen</i>	-	<i>leegen</i>
<i>loken</i>	-	<i>luiken</i>	-	<i>luuken</i>
<i>slokken</i>	-	<i>sluiken</i>	-	<i>slunken</i>
<i>spotten</i>	-	<i>spuiten</i>	-	<i>spuiten</i>
<i>loozen</i>	-	<i>liezen</i>	-	<i>(ver)leezen,</i>

waar de woorden onder No. 1. de oorspronkelijke *o* (eigenlijk *u*) bewaard hebben; terwijl die onder No. 2. op eenen ouden vorm *iu* en verder op *u* terugwijzen, hebbende zelfs *o* in hun *imp.* en *partic.* behouden; de onder No. 3. opgegevene Twenthsche vormen hebben gedeeltelijk de zuivere, gedeeltelijk de gewijzigde wortelvocaal. Allen echter brengen hunne verschillende klanken op eene en dezelf-

de oorspronkelijke letter terug. — Hetzelfde ontdekt men ook bij andere woorden :

No. 1.	No. 2.	No. 3.	No. 4.
<i>volle</i>	- <i>veule</i> (ö)	- <i>viele</i>	- <i>vele</i>
	<i>speulen</i> (ö)	- <i>spielen</i>	- <i>spelen</i>
<i>vlote</i>	- <i>vleute</i> (ö)		
	- <i>zeuven</i> (ö)	- <i>sieben</i>	- <i>zeven</i>
<i>dogen</i>	- <i>deugen</i> (ö)		- <i>degelijk</i>
<i>gote</i>	- <i>geut</i> (ö)		- <i>geeter</i>
<i>klopper</i>	- <i>klöpper</i>		- <i>kleppel</i>
<i>kloof</i>	- <i>kleuve</i> (ö)	- <i>klieven</i>	
<i>knote</i>	- <i>kneute</i> (ö)	- <i>knitten</i>	- <i>kneden</i>
<i>brok</i>	- <i>breuk</i> (ö)	- <i>brik</i>	- <i>gebrek</i> .

De woorden onder No. 1. hebben den oorspronkelijken klank het naast behouden; die van No. 2. bezitten de eerste klankwijziging der *o* (ö of *eu*); die van No. 3. toonen de vervloeiing uit *iu*, en de *e* in de woorden van No. 4. kan of eene wijziging van ö of van *ie* zijn; doorgaans echter van de laatste. Ook hier blijkt, dat de verschillende klanken *o*, *eu*, *ö*, *e*, *ie*, zich, volgens eene bepaalde wet om ééne oorspronkelijke *u* (*o*) scharen en zich vereenigen. Allerbelangrijkst is een verder onderzoek dienaangaande voor de conjugatie onzer ongelijkvloeiende verba en de etymologie. Voor ons doel moge het bijgebragte genoeg zijn, om te verklaren

1. In welke betrekking de Twenthsche *ö* tot de daaraan beantwoordende Hollandsche *eu*, *e*, *o* en *ü* staat.

2. Op welke wijze wij in onze taal niet slechts de dubbelvormen van *o* (*oo*) *eu eu*, maar ook van *e*

en eu (b. v. *tegen - teugen*, *zeven - zeuven*, *spelen - speulen*, *stenen - steunen*, *evel - euvel*, *vlegel - vleugel* enz.) gekregen hebben, zonder met *Bilderdijk* (Spraacl. 34) daarbij bepaaldelijk aan eene *valsche Hoogduitsche uitspraak van de enkele E en o, naar EU trekkende*," te denken.

§ 19. *Oe*, met den klank der tegenwoordige Nederl. *eu*, zal ik hier als de klankwijziging der *oo* gebruiken. Zij wordt gehoord:

1. In alle verklein woorden; b. v. *boemken*, *doeksen*, *hoepken* enz. (van *boom*, *dook*, *hoop*).

2. In den pluralis van eene menigte, niet alle, substantiven met *oo*: *droeme*, *koele*, *stoele* en

3. In adjectiva: *loepsch*, *bloederig*, *roekerig*, *noedig* enz. (van *loopen*, *blood*, *rook*, *nood*).

4. En in deze woorden:

* <i>boeke</i> (boom)	* <i>droevig</i>	<i>koeken</i> (bigge)
<i>boemen</i>	<i>doeze</i>	<i>kloeven</i>
* <i>boenen</i>	* <i>goer</i>	† <i>kloer</i>
* <i>boeten</i>	<i>goeze</i>	<i>loe</i> , <i>loede</i> (lieden)
<i>bloekeren</i>	* <i>gloenig</i>	<i>loege</i> (garenklos)
<i>bloeten</i>	* <i>groen</i>	<i>loeg</i> (leeg)
* <i>broeden</i>	<i>geloeven</i>	<i>loepen</i> (tobbe)
<i>broer</i>	<i>hoefl</i>	<i>loes</i> (lies)
<i>broegom</i>	† <i>hoegen</i>	* <i>moeten</i>
<i>doepen</i>	† <i>hoevel</i>	* <i>moe</i> , <i>moede</i>
† <i>doen</i> (gier)	<i>hoe'n</i>	<i>noede</i>
<i>droegen</i>	* (hoeden)	<i>noegen</i> (noodigen)
<i>droepen</i>	<i>hoepen</i>	* <i>noemen</i>
<i>droemen</i>	<i>joele</i>	<i>noetelig</i> (verdrie-
† <i>droenen</i>	<i>koekeln</i>	tig)

<i>oese</i> (oog)	† <i>smoe en smoe-</i>	<i>troesten</i>
<i>poeke</i>	<i>de</i>	* <i>voeren</i>
* <i>proeven</i>	<i>snoe en snoede</i>	* <i>voelen</i>
<i>roekern</i>	* <i>spoelen</i>	* <i>vloeken</i>
* <i>roemen</i>	* <i>spoen en spoe-</i>	<i>vloete</i>
* <i>roemer</i>	<i>den</i>	<i>vloe'n</i> (vloojen)
* <i>roeren</i>	<i>sproe en sproe-</i>	<i>vangen</i>)
<i>roepe</i> (ruif)	<i>de</i>	<i>woele</i> (mol)
<i>roester</i>	<i>schoeke</i>	<i>woelen</i>
<i>roete</i> (honig- raat)	<i>stoek</i>	<i>zoemen</i>
	<i>toemen</i>	* <i>zoete</i>
<i>sloeten</i> (afsloten)	<i>toenen</i>	* <i>zoeken.</i>
	<i>toefen</i>	

5. In een gedeelte van Twenthe hoort men ook *roeken*, *smoeken*, voor *rooken* en *smooken*.

6. *Oe*, in verbinding met *i*:

<i>bloei-en</i>	<i>doei-en</i>	<i>loei-en</i>	<i>snoei-en</i>
<i>broei-en</i>	<i>gloei-en</i>	<i>moei-e</i>	<i>stroei-en</i>
<i>hemoei-en</i>	<i>groei-en</i>	<i>moei-lik</i>	<i>schroei-en</i>
<i>begroei-en</i>	<i>haei-en</i>	<i>raei-en</i>	<i>vloei-en.</i>

Aanmerking. Uit het opgegevene blijkt, dat de Tw. *oe* overeenkomt met de Nederl. *oe*, *oo* en *eu*; zoodat de woorden met een * geteekend alleen in *uitspraak*, en die met een † alleen in *spelling* verschillen, hebbende de overigen meest allen *oo*. — De verwantschap der *oe* en *oo* is reeds in de Aanm. op § 13 aangetoond en die van *oo* en *eu* in § 18. Van de naauwere betrekking der Nederl. *oe* en *eu* (waarvan de eerste het naaste aan den oorspronkelijken *u*-klank komt en de andere eene wijziging der doffe *u* of *o*

is) zijn ook nog eenige sporen in dubbelvormen overgebleven, b. v.

<i>boedel</i>	-	<i>beudel</i>	<i>groep</i>	-	<i>greup</i>
<i>boel</i>	-	<i>beul</i>	<i>roede</i>	-	<i>reu</i>
<i>boek</i>	-	<i>beuk</i>	<i>roeren</i>	-	<i>reur</i>
<i>broek</i>	-	<i>breuk</i>	<i>roet</i>	-	<i>reut</i>
<i>genoegen</i>	-	<i>geneugte</i>	<i>boekelaar</i>	-	<i>beukelaar</i>

Voorbeelden uit onze Ouden te ontleenen, is hier niet geoorloofd, daar zij *oe* en *oo* niet genoegzaam gescheiden hebben in hunne spelling. Voor het overige verwisselden zij veeltijds *eu*, *-ue* en *oe*, b. v. *scheuren* - *schoeren*, *rueren* - *roeren*, Clignett, Bijdr. bl. 17, 46 enz.

§ 20. *Oö*, als verlengde *ö*, heb ik gemeend, voor den klank te moeten bezigen, dien *eu* in het Fransche woord *neuf* heeft, dus veel harder dan de vorige *oe* (klinkende als de Ned. *eu* in *deugd*). Zij komt doorgaans voor, als de klankwijziging van *ao* (zie § 5) en dit is zeer eigenaardig; want *ao*, eenigzins den klank der harde *o* aangenomen hebbende, kon niet meer, zoo als in het tegenwoordig Hoogd. in *ä* gewijzigd worden, en ook verschildte zij te veel van *o*, zij was te scherp, om in *oe* te veranderen; derhalve moest zij die schelle klankwijziging hebben, welke ik hier door *öö* uitdruk. In het Zweedsch echter, waar ook de *ao* (*ä*) bestaat, wordt deze klank niet in *öö* gewijzigd, maar in *ae*.

Oö komt voor in:

1. Diminutiven van alle subst. met *ao*, b. v.

ströötken, slööpken, tööfelken enz. (van *straote, slaop, taafel*).

Zonder uitzonderingen.

2. Pluralisvormen van vele substant. b. v. *drööde* (*dröö*), *hööre*, *gastmööle* enz. (van *draod, haor, gastmaol*).

Uitzonderingen maken alle subst. die hunnen plur. in *n* (*en*) en *s* maken.

3. Adjectieven: *jöörig, slööperig, dröödig, stöödig, sprööks* (*ch*) enz. (van *jaor, slaope, draod, staon, spraoke*).

4. Participia, die in het Nederl. *o* hebben, b. v. *verlöören, elöögen, estööven*, waarvoor men in een gedeelte van Twenthe ook *verloaren, eloagen, estoaven* hoort.

5. In plaats van *eu*, vóór *r*, in de woorden:

<i>* böören</i>	<i>* döör</i>	<i>höören</i>
<i>böögel</i>	<i>* dööre</i>	<i>* kööre</i>

Van welke de woorden met een *** in eenige plaatsen ook *bueren, duer, duere, kuere* uitgesproken worden.

§ 21. Korte *ü*, uitgesproken als de Hollandsche *u* in *stuk, rug* enz., is doorgaans de klankwijziging van *u*. Als zoodanig wordt zij gehoord in

1. Diminutiven: *bülken, bütken, klüntken* enz. (van *bullen, but, klunt*).

2. Pluralis: *bükke, strünke, hünde, bünde* enz. (van *buk, strunk, hund, bund*).

3. Imperf. van werkw. met *in*, b. v.

blünk, doch ook blunk
stünk, — — stunk

dränk, doch ook *drunk*

zänk, — — *zunk*.

4. Participia: *edrünken*, *ezünge*, *eschünken*, *edrungen* enz.; en ook *edrunken*, *ezungen*, *eschunken*, *edrunge*.

5. Adjectiva: *mündig*, *günstig*, *düchtig*, *wüllen*, enz. van *mund*, *gunst*, *ducht* (*dögde*, *deugd*), *wulle*.

6. En in de volgende woorden:

<i>blüffen</i>	<i>grütter</i>	<i>mügge</i>
<i>blütten</i>	<i>kütte</i>	<i>mülder</i>
<i>brügge</i>	<i>jüffer</i>	<i>münte</i>
<i>brüllen</i>	<i>jüst</i> en <i>jüst</i>	<i>müsse</i> (muts)
<i>brümmelen</i> (ook met <i>ä</i>)	<i>külle</i>	<i>müssche</i>
<i>bükkin</i>	<i>küte</i>	<i>nüffe</i>
<i>büngel</i> (schom- mel)	<i>klüngel</i>	<i>nükke</i>
<i>büngeln</i>	<i>klümper</i>	<i>näl</i>
<i>büsse</i>	<i>krükke</i>	<i>nüms</i> (niemand)
<i>drükken</i>	<i>klüngeln</i> (talmen)	<i>nüst</i> (nöst)
<i>drängen</i> (drin- gen)	<i>klüchte</i>	<i>nüt</i>
<i>dübbel</i>	<i>klündern</i>	<i>pülle</i> (flesch)
<i>dübbelken</i>	<i>klüwen</i>	<i>pümpeln</i> (drin- gen)
<i>dül</i>	<i>krübbe</i> (krebbe)	<i>kon</i>
<i>dünne</i>	<i>krülle</i>	<i>pünt</i>
<i>düt</i> en <i>dut</i>	<i>lücken</i>	<i>pütte</i>
<i>göl</i>	<i>lüllen</i>	<i>plükke</i>
<i>günnen</i>	<i>lümme</i>	<i>prülle</i>
<i>güst</i>	<i>lünze</i>	<i>prüt</i>
<i>gelük</i>	<i>lüst</i> en <i>lust</i>	<i>rügge</i>
	<i>müdde</i>	<i>rükken</i>
	<i>müf</i>	<i>süffen</i>
		<i>sükke</i> (zulke)

<i>sül</i> (drempel en sul)	<i>spül en spil</i>	<i>tünnen</i>
<i>schübbe</i>	<i>spüttern</i> (spat- ten)	<i>tüsschen</i>
<i>schüdden</i>	<i>stügge</i>	<i>vüllen</i>
<i>schüppe</i>	<i>stükke</i>	<i>vüsken</i>
<i>schütter</i>	<i>stütte</i>	<i>züchten</i>
<i>schüwwen</i>	<i>tük</i> (zak)	<i>zünne</i>
		<i>züster.</i>

§ 22. *Uü*, klinkende als de Nederl. *uu* in *muur*, *vuur*, komt als klankwijziging van *uu* voor in :

1. Dimin.: *stuutken*, *hüüsken*, *küülken* enz. (van *stuuten*, *huus*, *kuule*).

2. Pluralis op *e*: *hüüse*, *träüve*, *dräüve* enz. (van *huus*, *truuf*, *druuf*).

3. Alsmede in de volgende woorden, zonder in allen de dadelijke klankwijziging van *uu* te zijn :

<i>büül</i> (gen)	<i>flüüme</i>	<i>müüre</i>
† <i>büüken</i> (loo-)	<i>güür</i>	<i>müüle</i>
<i>büüre</i> (tijk)	<i>grüüs</i>	* <i>nüüre</i> (nier)
<i>büürte</i>	<i>güüt</i>	<i>plüüren</i> (plui- zen)
<i>büüster en biis- ter</i>	<i>hüülen</i>	<i>püün</i>
<i>büüten</i> (ruilen)	† <i>hüüselik</i>	<i>püüster</i>
<i>büüte</i>	* <i>küüken</i>	<i>prüügel</i>
<i>düür</i> (duur en door)	* <i>küüren</i>	<i>rüüzie</i>
<i>düüdelik</i>	<i>küüpe</i>	† <i>rüüker</i>
<i>düüster</i>	<i>küüpen</i>	<i>rüüren</i> (ruijen)
<i>düüvel</i>	<i>küüte</i>	† <i>rüümen</i>
<i>düüzelig</i>	* <i>klüün</i> (turf, kloen)	† <i>rüümte</i>
<i>düüker</i>	<i>krüüderig</i>	<i>schüüte</i>
† <i>düümstok</i>	<i>lüüden</i>	<i>schüümer</i>

<i>schüünen</i> (ver- wijzen)	* <i>slüüren</i> <i>snüüten</i>	† <i>züüren</i> <i>züüger</i>
† <i>schüüre</i>	<i>üür</i>	<i>züümen</i>
* <i>slüüren</i>	* <i>vüür</i>	<i>züüper</i>
<i>slüüver</i>	<i>züüden</i>	<i>züüver.</i>

Aanmerking. Het is bekend, dat meest alle deze woorden in het ouder Nederl. insgelijks met *uu* geschreven en uitgesproken werden; later kwam daarvoor *ui* (even als in het H-Duitsch dezelfde klank met het teeken *eu*, of *äu* in den pluralis van subst. met *au*); die met een * bezitten nevenvormen met den *ie*-klank en die met een † hebben *uu*, voor een gedeelte in het Hoogduitsch *eu*. Er bestaat derhalve eene naauwe verwantschap niet alleen tusschen *üü* (*ue*) en *ui* (H-D. *eu*), maar ook tusschen deze klanken en *ie*. Hoe de uitspraak der uit *uu* verzwakte *üü* in eenen *ui*-klank overgegaan is, kan ik hier niet onderzoeken. Het verdient echter elders naauwkeurig nagegaan te worden; want om *ui* onbepaald voor eene overgenomen uitspraak der Hoogd. *eu* te houden, even als *ij* voor *ii* of *ei* voor *ee*, schijnt mij al te gewaagd toe, en wel, omdat deze *eu* evenmin oorspronkelijk is en, met weinige uitzonderingen, nagenoeg ten zelfden tijde in zwang geraakte als onze *ui*, zoodat hetzelfde of een dergelijk klankbeginsel, waaruit men den overgang der oudere Duitse *u* (*uu*) tot *eu* mogt kunnen verklaren, ook voor de Nederl. *ui* uit *uu* gelden zoude. Hetgeen hier echter behoort toegelicht te worden is de verwantschap van *üü* (*ui*) en *ie*, daar beide in Twentse dubbelvormen voorkomen.

Zoo wel *üü* en *ui* als de daaraan beantwoordende *ie* behooren tot de primitive *u*, die het langst en zuiverst bewaard bleef in de Nederduitsche en Scandinavische talen. Als gunst van dezen klank is *au* bekend, die thans nog in het Hoogd. met *u* overeenkomt: *maus* - *mus* (*muus*), *haut* - *hut* (*huud*) (hoewel deze Hoogd. *au* van eenen veel lateren oorsprong is); als ook *iu*, welke Bopp onmiddellijk uit een ouder *au* afleidt, door verdunning der *a* in *i*: *Alaustan* - *kliust* (wortel *klust*) (1). Deze *iu* komt in de oudste Duitsche talen voor, als in het Gothisch: *biudan* (*bieden*), *liugan* (*liegen*); O-Hoogd.: *stiurjan* (*stieren* of *sturen*), *fiur* (*vuur*), *tiuval* (*duivel*); Oud-Saksisch: *thiustri* (*duister*), *diuri* (*duur*, *dier*), *liud* (*lieden*, *luiden*, plur.); Oud-IJsl.: *kriupa* (*kruipen*), *fluga* (*vliegen*), *buga* (*buigen*, *biegen*) enz. Langzamerhand ziet men in die Duitsche tongvallen, welke in wezen bleven, de *iu* op tweederlei wijze veranderen. In eenige woorden namelijk werd de *i* óf verdoft (met de natuurlijke verzwakking der *u* in *o* tevens) b. v. Angelsaksisch: *leod* (bij ons in plur. *lieden*, *luiden*), *leogan* (*liegen*), *beodan* (*bieden*, *beuten*), enz., óf geheel onderdrukt en daardoor oorspronkelijk zuiver, of ook minder zuiver hersteld, b. v. in het ouder Nederd.: *crume* (*kruim*), *muur*, *bugen*; Deensch: *dijr* (*dier*), *bijde* (*gebieden*), *fljve* (*vliegen*), *nij*

(1) Bij de verdere klankwijzigingen *au* - *oo* - *ou* - *ou* - *ou* enz., die voor een gedeelte reeds in de Aanm. op § 13 opgegeven zijn, behoeve ik mij hier niet op te houden.

(*nieuw*) (hebbende *y* den klank van onze *u*); en het Twentisch, zoo als opgegeven is, enz. — In andere woorden behield *i* den klemtoon en werd daarentegen de *u* verzwakt in *o*, *a* en *e*, zoodat uit *iu* later *io*, *ia*, *ie* ontstonden. In het Goth. blijft *iu* zuiver, maar in het Oud-Hoogd. komt, nevens *iü* - *io*, *ia*, *ie* (alsmede *eo*); in het Oud-Friesch *iu* en *ia*, in het Zweedsch *ju* en *jo*, enz. In alle Nederd. dialecten treft men voorbeelden van deze tweederlei verandering der Oud-Duitsche *iu* aan; t. w. in eenige is de *i* onderdrukt, in andere de *u* in *e* of *i* overgegaan, in sommige gevallen zelfs zijn *u* (*uu*) en *ie* nevens elkander bewaard gebleven. Van daar de menigte dubbelvormen in het Ouder-Nederd. van *vuur* en *vier*, *duur* en *dier*, *beduuden* en *bedieden*, *luiden* en *lieden* env., waarvan enkele nog bewaard gebleven zijn, b. v. *ruiken* en *rieken*, *kuiken* en *kicken*, *bestuur* en *bestier*. Dezelfde verwantschap openbaart zich ook in de Hoogd. woorden: *biegen*, *bieten*, *fliegen*, *fliehen*, *fließen*, *gebeten*, en verseheidene andere, die in hunne conjugatie zoo wel *eu* als *ie* hebben (zie mijne Hoogduitsche Spraakl. pag. 238).

Reeds dit weinige zal zeker genoeg zijn, om de verwantschap van *iü* en *ie* in eenige Tw. woorden toe te lichten; alsmede om aan te toonen, dat in het Nederl. de *ie* in *vier*, *dier*, *dieden*, *stieren* en alle dergelijke woorden geene klankverbastering, maar even deugdelijk als de *uu* is.

§ 23. *Ue* is een klank, welken men op het platte land in Twenthe hoort, gewoonlijk voor de korte *ö*

of *eu*, b. v. *nueze* - *nözze* (*neus*), *duegde*, *unnuezel* - *onnözzel*, *smuegel* - *smöggel*, en zoo verder in meest alle woorden, die in § 18 met *ö* zijn opgegeven, en daarom hier met *ue* niet behoeven herhaald te worden. — De uitspraak van deze *ue* is zoo zuiver, dat men beide letters *u* en *e* onderscheidenlijk hoort: *u-e* of *uë*, b. v. *tuegel*, als *tu-egel* of *tuëgel*.

Aanmerking. Zoo als men weet, gebruikten onze Ouden ook *ue*, doch op tweederlei wijze: gewoonlijk als lange *u*, zoodat *ue* denzelfden klank had als onze *uu*; maar ook voor *eu*, b. v. *dueghet*, *jueghet*, *verhueghet*, *scuerde*, *jueden*, *rueden* enz., waarin het minder zeker is, welken klank zij gehad hebben. Huydecoper (op Melis Stoke, II. 17) wil, dat »*ue* van ouds geen en anderen klank dan *eu* had.” Deze uitspraak is, op zijn best, te onbepaald; want zij strijdt met de erkenning eener lange *u* (*ue*), wier klank als zoodanig zich even goed bewijzen laat als die van *ae* en *oe* (zie Kluit in de N. Bijdragen, I. Deel, 3de Stuk, bl. 314 en 318); misschien doelt hij enkel op die *ue*, welke met *o* plagt verwisseld te worden (§ 18). Maar ook dan nog is er nader bewijs noodig, daar de theorie niet vast door gaat: »de woorden, waarin wij *eu* gebruiken, werden bij ouds ook met *eu* geschreven, dus even zoo uitgesproken als thans;” verder: »*eu* plagt dikwijls met *ue* verwisseld, en beide nevens elkander gebruikt te worden, derhalve ook deze *ue* moet denzelfden klank gehad hebben als onze tegenwoordige *eu*.” Want *eu* werd ook met *o* gebruikt en daarmee verwisseld: *joghet*, *doghet* enz. Dan zoude

deze *o* insgelijks als *eu* moeten zijn uitgesproken, dat toch wel niet te onderstellen is.

Naar het mij voorkomt, is *ue* ook niet oorspronkelijk voor eene verbasterde schrijfwijze van *eu* te houden, ofschoon later een Spieghelel en anderen meest altijd *ue* voor *eu* schreven en de *Kamer in liefde bloeyende* 1584, deze spelling zelfs verdedigde (zie Huydecopers Proeve enz.).

Ik bezit te veel crediet voor de spelling onzer Ouden, die nog geene kunstmatige orthographie kenden; en daarom zoo lang niet *bewezen* is, dat *ue* volkomen als *eu* uitgesproken werd, meen ik beide voor afzonderlijke karakters te mogen houden, die twee, wel naauw verwante, maar toch eenigzins verschillende klanken aanduiden. Zoude men dan bij de oude Nederl. *ue* aan den Twentschen *ue*-klank mogen denken, en stellen, dat onze Ouden wezenlijk *dueghet* en *deughet*, *verhueghet* en *verheughet* en alle dergelijke woorden eenigzins verschillend hebben uitgesproken en daarnaar hunne spelling geregeld, gelijk men thans in Twenthe nog *duegde* en *doegde* (*deugde*) en *dögde* nevens elkan-der hoort en derhalve ook op verschillende wijze kan schrijven?

§ 24. Andere diphtongen worden weinig gebruikt:

1. *Au* in *gauwe*.
2. *Ou* in *bouwen*, *brouwen*, *blou*, *douw*, *grou*, *houwen*, *koue*, *kouwen*, *mouwe*, *nou* (naauw), *poue*, *rouwen*, *touw*, *vroue*, *zouen* (morsen).
3. *Ei* komt doorgaans met de Hollandsche *ei* overeen.

4. *Ie* komt in: *tien, wier, fier, zier, mier, hier, gierig, sliere, Piet.*

5. *Ui* wordt op tweederlei wijze uitgesproken :

1. Schel, als de Hollandsche *ui*, in: *buis, bluissteren, duit, fluite, kuite, lui, stuiten.*

2. Dof, nagenoeg als eene verkorte *eui* in het Hollandsch zoude uitgesproken worden, in: *buie, duiker, Trui.*

Vroeger plagt men in Twenthe altijd aan *ui* den tweeden klank te geven, blijkens de uitspraak van oude lieden, wanneer zij Hollandsch lezen.

Wanneer wij nu het verhandelde tot eenige hoofdpunten zamentrekken, komen wij tot het volgende besluit :

I. In den Twenthschen tongval zijn nog vele oorspronkelijke vocalen bewaard gebleven, die in het eigenlijk Hollandsch reeds voor eenen gewijzigd of geheel veranderd zijn geworden. Behalve de zoodanigen, die nog alleen in de oudste Nederduitsche schriften (in de zoogenaamde Wachtendoncksche psalmen, in den Heliand, in de hier en daar verstrooide Glossen en andere kleine stukken) voorkomen, zijn er, wier waren aard men van tijd tot tijd door taalvergelijkende nasporingen heeft leeren kennen. Dit geldt inzonderheid den oorspronkelijk langen en korten klank der *e* en *o*. In zoo verre nu de Twenthsche uitspraak de regels van Ten Kate en Siegenbeek bevestigt, kan het den Nederlandschen taalge-

leerden niet onverschillig zijn, met die uitspraak bekend gemaakt te worden.

Maar onder de Twentsche vocalen komen ook de-
zulken voor, welker equivalenten in het Hollandsch
vroeger niet wetenschappelijk onderzocht zijn,
althans met geen voldoende gevolg. Hiertoe re-
ken ik inzonderheid den oorspronkelijk langen en
korten *a*- en *u*-klank. Eerst in onze dagen heeft
de Heer Mr. L. Ph. C. van den Bergh deze klan-
ken aan een taalvergelijkend onderzoek onderwor-
pen, waarvan de resultaten in bijna niets strijden
met het hier bijgebragte; weshalve zijne *Leer
der enkele en dubbele vokaalspelling* de aandacht
onzer taalgeleerden grootelijks verdient. Te regt
zegt deze Geleerde (aldaar, bl. 88): „Dat men niet
ten halve moet blijven staan, en deze onderschei-
ding (t. w. in de spelling der oorspronkelijk lange
en korte vocalen) zoo veel mogelijk bij alle onze zu-
ivere klinkers invoeren, omdat het bewijsbaar is, dat
allen oorspronkelijk daarin gedeeld hebben, en niet
dan door verwaarloozing en onkunde van deze voor-
treffelijke eigenschap verstoken zijn geworden, zoo-
dat zij alle regt op herstelling bezitten en onze taal
daardoor weder eenen stap voorwaarts kan doen, zon-
der van haren aard af te wijken.” Elk zal de waar-
heid hiervan erkennen, die weet, dat alle spelling
of op eenen *historischen*, of op eenen *phonetischen*
grondslag berust, en die zich herinnert, dat men
steeds, en met regt, de *orthographische* regels on-
zer taal op den eersten grondslag heeft trachten te
bouwen, in zoo verre de eigenaardige vorm der

woorden niet ten eenenmale in strijd was met de heerschende uitspraak. De regel: *schrijf zoo als gij spreekt* wil immers ten aanzien onzer taal zeggen: schrijf zoodanig, dat uw schrift het zuivere afdruksel uwer taal, de getrouwe afbeelding uwer spraak zij; of wel, dat uwe letters 1. geene andere klanken aanduiden, dan gij wilt aangeduid hebben en 2. dat zij al het eigenaardige, het oorspronkelijke in den vorm der woorden aantoonen, hetwelk in de uitspraak te loor gegaan of niet duidelijk meer te herkennen is.

Ook heb ik vocalen opgegeven, die in geene bepaalde verhouding tot die van het Hollandsch staan. Deze kunnen voor een gedeelte van eene verbasterde uitspraak in Twenthe getuigen, en behooren daarom met de klanken in andere Nederlandsche dialecten vergeleken te worden; misschien verspreiden zij dan eenig licht over de wijze en oorzaken der klankovergangen. Voor een ander gedeelte kunnen zij echter ook op eene verminkte uitspraak van het Hollandsch verwijzen. De kennis van deze vocalen moge voor de spelling van weinig belang zijn, daar eene eens gevestigde schrijftaal zich kwalijk zoodanig laat veranderen, dat zij met de heerschende uitspraak, ook waar deze verkeerd is, geheel in strijd raakt; doch voor de woordafleidkunde is die kennis van des te grooter gewigt.

II. Uit de Twentsche klankwijzigingen en diphthongen laat zich nog met vrij veel zekerheid de oorspronkelijke klank der vocalen en vocaalverbindingen, zoo als die in onze vroegere en latere schrif-

ten aangeduid worden, afleiden. Inzonderheid dragen zij bij, om drie duistere punten in onze orthographie te verklaren: 1. de oorzaak der verschillende, vaak tegenstrijdige spelling van een en denzelfden klank, door middel van gecombineerde vocalen, niet alleen in de schriften uit hetzelfde tijdperk, maar van denzelfden schrijver; 2. de wijze, waarop vele van onze klankveranderingen hebben plaats gegrepen, en 3. de reden, waarom eenige van onze klinkers, en vooral diphtongen, thans, óf van die der andere Germaansche tongvallen verschillen, óf alleen met de Hoogduitsche, het zij in spelling, het zij in klank overeenkomen. Het spreekt van zelf, dat de Twenthsche vocalismus slechts *iets* kan bijdragen tot de verklaring van dit alles: het ontbrekende dient aangevuld te worden uit eene critische vergelijking der overige Nederduitsche dialecten, vooral der zoodanigen, die reeds vroeg in geschrifte zijn gebruikt worden: met name de Vlaamsche, Nedersaksische en Nederrijnsche. Genoeg moge het zijn, dat de nadere beschouwing van het Twenthsch, op onderscheidene bijzonderheden, den innerlijken bouw onzer tale betreffende, de opmerksaamheid leidt en hier en daar wenken geeft, zoo wel tot opsporing als verklaring van de echte karaktertrekken dier tale. Meer is van geen tongval te eischen.

Eindelijk is gebleken, dat onder de oorzaken van vocaalwijzigingen en vocaalveranderingen de invloed der consonanten eene voorname plaats bekleedt. Doch dien invloed opzettelijk te onderzoeken lag buiten mijn bestek; ik heb dit afzonderlijk

gedaan in eene beschouwing der Twenthsche consonanten.

B I J V O E G S E L.

Aanmerking op § 5. Het bijgebragte in deze § bewijst genoegzaam, dat de Twenthsche *ao* de plaats der oorspronkelijke *ā* of *aa* bekleedt.

Wanneer men derhalve in de Nederl. orthographie, op dezelfde wijze, de spelling der enkele en dubbele *a* wilde regelen, als Ten Kate en Siegenbeek dit zoo uitnemend, bij de spelling der enkele en dubbele *e* en *o*, gedaan hebben, dan behoorden alle woorden met *aa* geschreven te worden, die in Twenthe den *ao*-klank hebben of moeten hebben. En hiermede wordt de algemeene regel bevestigd, welke Mr. L. Ph. C. van den Bergh, in zijne *Leer der enkele en dubbele vokaalspelling* enz., bl. 74 en verv., voor het eerst opgeeft. Waarom zulks Ten Kate niet reeds in zijnen tijd gedaan heeft, of konde doen, is kwalijk te gissen; doch, zoo hem de Gothische, Angels., IJslandsche, Alemannische, Frank- en Hoogduitsche talen te weinige en gebrekkige voorbeelden opleverden, om daaruit eene dergelijke klankwet voor de *a* en *aa* op te maken, als hij in de *e*- en *o*-klanken ontdekte, zoude hij zeker door eene meerdere bekendheid met de eigene, Nederduitsche dialecten tot voldoende uitkomsten geraakt zijn. — Ten einde elk, wien de zaak belangrijk genoeg is, in staat te stellen, om de woorden met *ao* aan de andere tongvallen

of talen te toetsen, in welke de oorspronkelijke lange en korte *a*-klanken bewaard gebleven zijn, volgt hier eene, zoo mogelijk, volledige lijst dier woorden:

<i>Ao</i> (waterbeek)	<i>Braoband</i>	<i>jaomer</i>
<i>aodem</i> en <i>aosem</i>	<i>daod</i>	<i>Jaopik</i>
<i>aol</i>	<i>daor</i>	<i>jaor</i>
<i>aolbeze</i>	<i>draod</i>	<i>Italiaoner</i>
<i>aolmoze</i>	<i>draok</i>	<i>Jordaone</i>
<i>aom</i>	<i>dwaos</i>	<i>kaore</i>
<i>aos</i>	<i>faome</i>	<i>kanaol</i>
<i>aot</i> en <i>aod</i> (als achtervoegsels van substanti- ven)	<i>formaot</i>	<i>kaonbrood</i>
	<i>fiaoi</i>	<i>kardinaol</i>
	<i>gaof</i>	<i>kapitaol</i>
<i>baoi</i>	<i>gaon</i>	<i>klaor</i>
<i>baoke</i>	<i>gaordn, gaorden</i>	<i>Klaos</i>
<i>baor</i> (als achter- voegsel)	<i>gaorn, gaoren</i>	<i>klaover</i>
<i>baorbliikelik</i>	<i>gedaonte</i>	<i>klaowe (klaauw)</i>
<i>baord</i>	<i>gelaot</i>	<i>kraom</i>
<i>baors</i>	<i>genaode</i>	<i>kwaod</i>
<i>baviaone</i>	<i>generaol</i>	<i>kwaole</i>
<i>begaofd</i>	<i>gevaor</i>	<i>laoge</i>
<i>bepaolen</i>	<i>gewaod</i>	<i>laoten (steen)</i>
<i>blaom</i>	<i>graod</i>	<i>laoksteen (merk-</i>
<i>blaore</i>	<i>graof</i>	<i>maol</i>
<i>blaoze</i> en <i>blaozen</i>	<i>graot</i>	<i>maond</i>
<i>braoke</i> (land)	<i>haor</i>	<i>maone</i>
<i>braoden</i>	<i>haost</i>	<i>maote</i>
<i>braom</i>	<i>haove</i>	<i>nao</i>
	<i>haovezaote</i>	<i>naod</i>
	<i>jao</i>	<i>naolde</i>

<i>naor</i>	<i>saldaoite</i>	<i>straote</i>
<i>naost</i>	<i>saotan</i>	<i>taofel</i>
<i>naomaols</i>	<i>saoterdag</i>	<i>tao</i>
<i>paol</i>	<i>schaole</i>	<i>traon</i>
<i>paoschen</i>	<i>schaop</i>	<i>traone</i>
<i>paoter</i>	<i>schaord</i>	<i>vaonis (varen-</i>
<i>pedaol</i>	<i>schandaol</i>	<i>kruid)</i>
<i>plaoge (vallende</i>	<i>schrao (schraal)</i>	<i>vlaoge</i>
<i>ziekte)</i>	<i>slaon</i>	<i>vraoger</i>
<i>plaogen</i>	<i>slaop</i>	<i>vraot</i>
<i>plaoster</i>	<i>slaot (salade)</i>	<i>waoge</i>
<i>praol</i>	<i>smaod</i>	<i>waor</i>
<i>praoten</i>	<i>spaon</i>	<i>waorde (wrat)</i>
<i>raod</i>	<i>spaoren</i>	<i>waofel</i>
<i>raomen</i>	<i>spraoke</i>	<i>waogen</i>
<i>raozen</i>	<i>staol</i>	<i>waopen</i>
<i>raot</i>	<i>staon</i>	<i>zaolig</i>
<i>Raolte</i>	<i>staot</i>	<i>zaor (dor).</i>
<i>saffraon</i>	<i>straole</i>	

